

KLEDERDRACHT IN VLAARDINGEN

WAT IS KLEDERDRACHT

Er zullen maar weinig mensen zijn die reizend door de agglomeratie Groot-Rotterdam, met zijn aaneenschakeling van havens, scheepswerven, fabrieken en woonwijken, de gedachte zullen krijgen in dat gebied klederdrachten te verwachten. Toch is het niet eens zo lang geleden dat er op de linker Maasoever nog sprake was van een levende klederdracht. Met het begrip levende klederdracht bedoelen we dat men in een bepaalde dorpsgemeenschap of streek in het dagelijks leven nog kleding draagt die duidelijk afwijkt van de internationale mode. Een dergelijke afwijkende kleedgewoonte moet dan wel voor grote bevolkingsgroepen in zo'n plaats of streek een eenheid tonen in zijn totaalbeeld. Dit komt tot uiting in veelal een speciale bedekking van het hoofd, voor vrouwen al of niet met een oorijzer, terwijl de dagelijkse kleding vormen vertoont die ontleend zijn aan vroegere modes in de stad, en die afwijkt van wat op een bepaald moment gangbaar is in de algemene wijze van kleden.

14.
*Vrouw in overmaasse
dracht (IJsselmonde).
Met keuvelmuts en
gouden krullen en
spelden. Begin
20ste eeuw.*

Zo'n duidelijk afwijkende manier van kleden, door grote groepen van de bevolking of soms wel de gehele gemeenschap in een plaats of streek, wordt dan tegenwoordig liever ook stréekdracht genoemd dan klederdracht. Dit laatste woord is echter sinds jaar en dag ingeburgerd en de meeste mensen begrijpen dadelijk wat ermee bedoeld wordt.

Wanneer men dan het woord klederdracht hoort, gaat men meteen bepaalde stevig vastgeroeste ideeën associëren met dat begrip. Samengevat zijn dat drie dingen: (1) de klederdracht is altijd zó geweest, in ieder geval al sinds mensenheugenis, als hij zich in zijn laatste totaalverschijning aan ons voordeed of -doet; (2) klederdracht wordt en werd gedragen in geografisch geïsoleerde plaatsen en gebieden en zou dus te maken hebben met dit isolement; (3) wie klederdracht draagt is op zijn zachtst gezegd een beetje ouderwets, niet alleen door die speciale manier van kleden, maar zeker ook in zijn wijze van denken en handelen. Deze verkeerde begrippen, die ook bij zeer ontwikkelde mensen leven, zijn ons in de loop der jaren steeds weer opgevallen. Daarom willen we hierop uitvoeriger ingaan. Onze uiteenzetting slaat dan ook niet alleen op de vlaardingse klederdracht, maar op het begrip klederdracht als zodanig, waar dan ook in ons land én daarbuiten.

Wat de eerste misvatting betreft, dat de klederdracht nooit is veranderd, zullen we ons beperken tot wat er bekend is over de nederlandse streekdrachten. Veel is dat nog steeds niet en nog minder is er over gepubliceerd. Veel kennis over de streekdracht gaat, wanneer we er niet heel snel bij zijn, letterlijk en figuurlijk het graf in! Dat is ons ook weer opgevallen toen we ons onderzoek deden naar de levende klederdracht van Vlaardingen.

Er moeten, volgens de schaarse gegevens waarover we de beschikking hebben, reeds klederdrachten hebben bestaan in de vroege middeleeuwen. Er is iets over bekend wat Friesland betreft. Bij Friesland moeten we dan wel denken aan het gebied bewoond door friese stammen, dat zich uitstreckte van West-Friesland tot aan het gebied van de eilanden voor de kust van Denemarken. Nog niet zo lang geleden beweerden geleerden dat de oorijzers nog regelrecht af zouden stammen van de metalen hoofdbanden die germaanse vrouwen droegen. Voor wat betreft de dracht rond Axel in Zeeuws-Vlaanderen meende men dat die kleding rechtstreeks zou teruggaan op de spaanse kleding uit de tijd van Philips II. Dergelijke nergens op gebaseerde meningen werden rustig afgedrukt in officiële gedenkboeken en dergelijke. De klederdrachten in ons land,

zoals die hier en daar nog steeds worden gedragen, gaan qua oorsprong echter niet verder terug dan de late zestiende eeuw. Een uitzondering hierop is de dracht van Marken. Deze heeft, zeker wat betreft de feestdagen en plechtige gebeurtenissen, elementen ontleend aan de laat-middeleeuwse kleding zoals die mode was in het gehele noordelijk gebied van het graafschap Holland. De reeds in 1883 uitgestorven dracht van Hindeloopen en de oud-Schoklandse dracht zonder het oorijzer toonden in de opbouw van het kostuum veel overeenkomst met de dracht van Marken en ze hadden evenééns elementen ontleend aan de periode van voor het einde van de zestiende eeuw.

Waarom we hier het einde van de zestiende eeuw als vroegste oorsprong nemen voor de thans nog gedragen klederdrachten, lichten we nu toe. Door de toegenomen welvaart, het intensievere onderlinge verkeer en de handel was er veel meer uitwisseling gekomen tussen de stad en het platteland dan in vroeger perioden. De boeren en vissers volgden, zij het op afstand en de grootste excessen mijndend, in hun kleedwijze de

15.
Scheveningse
vissersvrouw. Oorijzer
met ovale boeken en
muts met ronde
klappen. Ca 1900.

betere burgerij uit de stad na. De adel, voorzover aanwezig in Nederland, en de echte upper class laten we hier buiten beschouwing. De nederlandse mode als geheel was echt hollands, in die zin dat de hele nederlandse cultuur sterk georiënteerd was op wat nu de provincies Noord- en Zuid-Holland zijn; in een zekere mate kunnen we Zeeland daarbij rekenen, in de zestiende eeuw was dat gewest zeer invloedrijk in de Republiek. Hoe de betere burgerij in die jonge opkomende republiek zich kleepte, kan iedereen zien op de prachtige portretten die in vele musea in Nederland aanwezig zijn. Hoewel in veel nederlandse klederdrachten van vandaag nog steeds invloed uit die periode te zien is, valt er toch vooral een modeontwikkeling te bespeuren, die 400 jaar terug begon en die is doorgegaan tot in de moderne tijd. De klederdracht is eenvoudig niet altijd zó geweest als hij nú is! Al denken zelfs de draagsters van klederdracht in een streek waar de dracht zo goed als uitgestorven is, dat wat zij dragen en hetgeen zij kennen uit het recente verleden kenmerkend zou zijn voor het totale beeld van hun dracht door de tijden heen.

Plattelandsvrouwen die soms een flauwe herinnering hebben aan de klederdracht van hun overleden moeders en grootmoeders van heel lang geleden, beweren rustig dat „de dracht altijd zo geweest is”. Daarmee bedoelen ze dan de dracht die zij gekend hebben in de laatste fase voor die uitstierf. Daarmee blijft het dikwijls nogal sombere beeld in de herinnering van opoe in der zwarte jurk met een witte muts op der kop. Wanneer je er dan over begint dat de mutsen vroeger veel groter geweest zijn of juist veel kleiner — alles wat leeft is aan verandering onderhevig — kijken ze je ongelovig aan. Ga je dan nog verder door, met hun te zeggen dat de hun zo bekende zwarte dracht vroeger heel kleurrijk is geweest, met gebloemde jakken en gekleurde rokken en schorten, dan denken ze bij zichzelf — en soms durven ze je het ook wel te zeggen — dat je er niet veel van af weet. En dat is logisch volgens hen, want je komt immers niet uit de streek en je hebt de dracht nooit zien dragen, gezien je jonge leeftijd. Iedereen die zich in de materie klederdracht verdiept, komt tot de meest verrassende ontdekkingen en op het eerste oog vaak in het totaalbeeld van de laatst bekende dracht niet te plaatsen kledingstukken. Dat is uiteraard voor Vlaardingen ook het geval.

We komen nu op het misverstand van het geografisch isolement als absolute voorwaarde voor het ontstaan en blijven bestaan van een klederdracht. Volgens die theorie zou een gesloten gemeenschap op een afgelegen eiland of een dorp dat nogal moeilijk voor het verkeer te bereiken was, er

gemakkelijker toe overgaan om een eigen streekdracht te ontwikkelen en te behouden. Invloeden van buiten zouden daar dus als het ware al op een natuurlijke, geografische wijze gewoerd zijn. We denken daarbij aan de eilanden Marken, Schokland en Urk, dorpen als Spakenburg, Noordwijk of Katwijk aan Zee. Maar dán zien we dat op de tot in onze tijd toe moeilijk te bereiken waddeneilanden — met uitzondering van Terschelling — de klederdracht al vóór het einde van de negentiende eeuw niet veel meer betekende. Terwijl juist in een plaats als Scheveningen, dat sinds jaar en dag helemaal als het ware ingeklemd ligt tussen haagse woonwijken, de dracht zich tot op heden wist te handhaven. Daar komt nog bij dat Scheveningen al meer dan honderd jaar onze drukst bezochte internationale badplaats is. Daartegenover weer: de dracht van het veel afgelegener Katwijk en die van Noordwijk begonnen veel eerder uit te sterven. Voor Zeeland willen we ook een voorbeeld geven. Tot de Deltawerken uitgevoerd werden lagen de eilanden Schouwen-Duiveland en Noord-Beveland zéér geïsoleerd temidden van brede zeearmen. En dáár juist was de kans om na 1965 nog een vrouw „met

16.
*Katwijkse
vissersfamilie. De
vrouw met zilveren
ijzer en gouden
boeken, en volgens
katwijkse gewoonte
met parelspelden in
de muts. Ca 1900.*

een boerenmuts” aan te treffen zeer gering. Tegenwoordig is het daar zo, dat de jongste generatie niet eens meer op de hóógte is dat er ooit zoiets als een eigen regionale dracht heeft bestaan. Op Walcheren en Zuid-Beveland daarentegen, waar sinds 1872 een spoorwegverbinding bestaat met overig Nederland, kan men nog steeds in het dagelijks leven genieten van de mooie klederdrachten die je daar zo maar op straat tegenkomt.

De veronderstelling dat mensen die behoudend zijn in hun wijze van kleden, dat ook op alle andere gebieden des levens zouden zijn, willen we met enkele voorbeelden tegenspreken. In dat zogenaamd zo ouderwetse Staphorst hadden praktisch alle jonge vrouwen twintig jaar terug al hun rijbewijs! Dit ondanks het feit dat daar zo goed als alle meisjes en jonge vrouwen nog in klederdracht lopen. Ze zitten daar uiteraard ook mee achter het stuur. En dan dit. Nog voordat buitenlandse vakanties gemeengoed werden in de zeventiger jaren, kon je al overal in de internationale toeristenoorden in Frankrijk, Italië en Spanje nederlandse vrouwen aantreffen in hun streekdracht. De vrouwen uit Volendam, Urk, Bunschoten en Spakenburg bewogen zich in hun ouderwetse kleren net zo rustig in die buitenlandse vakantieoordens als thuis in hun eigen straat. Voorzover andere toeristen hen niet de hele tijd achtervolgden met foto- en filmapparatuur. Dat is dan ook de enige reden dat vele van die vrouwen ertoe zijn overgegaan „burgerkleren” te kopen. Die dragen ze uitsluitend wanneer ze op vakantie zijn, niet omdat ze zich zouden generen voor hun oude dracht, maar om zelf ook een beetje van een plekje onder de zon te genieten zonder hinderlijke belangstelling. Wie tegenwoordig op het platteland waar nog klederdracht gedragen wordt een bezoek brengt bij mensen thuis, kijkt zijn ogen uit. Echter niet vanwege de oude interieurs met betegelde schouwen, antieke kabinetten en staartklokken. Integendeel. De moderne tijd wordt heel trouw nagevolgd, in al zijn trends. Men leeft in klederdracht temidden van wandmeubels met ingebouwde bars, die net als overal in den lande voorzien zijn van een verlichting die aanfloept als de klep opengaat. De mensen ontvangen je in de zithoek met het modernste wooncomfort, op kamerbreed tapijt. Stereoapparatuur ontbreekt niet, in de hoek van de kamer staat een grote kleuren-tv en voor de ramen hangt luxaflex of de nieuwste vitrage. Modieuze grote vensterramen. Want helaas zijn van veel oude huizen op het platteland de oude ramen met hun verdeling in kleine ruitjes, roedjes geheten, uitgebroken. Afgezien van het conservatisme op het punt van de kleding, loopt het verder nogal los met de lust tot het in stand houden

van dingen uit vroeger tijd in plattelandsgebieden met een nog levende klederdracht. Wanneer je de kans krijgt in een klederdrachtgebied een echt gesprek te hebben met bewoners, dan merk je een weldoordacht aanvoelen en relativeren van wat nu leeft, ook van de dingen buiten de eigen gemeenschap. Over het geheel genomen is de mentaliteit er niet conservatiever dan in overig Nederland. En het allermerkwaardigste vooroordeel over gebieden waar nog veel klederdracht is, vinden we dat men daar niet vriendelijk en gastvrij zou zijn. Onze jarenlange ervaring is, dat je wanneer je echt belangstelling toont voor de klederdracht en de mens die daarin loopt, vriendschap voor het leven kunt sluiten, ook in besloten gemeenschappen als Staphorst.

Goed, zult u denken, wat heeft dit nu allemaal te maken met een artikel over Vlaardingen. Dit: de klederdracht in Vlaardingen was qua oorsprong en ontwikkeling niet anders dan alle overige nederlandse klederdrachten. En dat geldt ook voor de meningen en vooroordelen eromheen. Voor veel Vlaardingers zelf is het een duidelijke zaak dat zij zichzelf als zeer modern beschouwden, ook in de tijd toen er in Vlaardingen nog sprake was van een besloten gemeenschap met een eigen lokale klederdracht. Alleen zullen veel inwoners uit Vlaardingen die de oude dracht nog net in zijn laatste stadium gekend hebben, denken dat „de klederdracht altijd zo geweest was”. De overige misverstanden over klederdracht zullen zij niet delen.

Wanneer blijft men in een bepaalde streek dan wel trouw aan de overgeleverde klederdracht? Het antwoord hierop kan zijn: wanneer men bewust of onbewust als dorpsgemeenschap in heel zijn totaliteit zich als eenheid voelt en de behoefte voelt dit naar buiten toe te manifesteren. Gaat die gemeenschapszin om wat voor reden dan ook verloren, dan verdwijnt onherroepelijk de zin — dit zowel in de letterlijke als figuurlijke betekenis van het woord — om zich in een van de internationale mode afwijkende kleding te steken. Tegenwoordig valt Vlaardingen onder het verstedelijkte en geïndustrialiseerde Rijnmondgebied. De invloed van Rotterdam in dit gebied werd steeds groter. Het duidelijkst is dit te zien in de expansie van de stedelijke bebouwing en de uitbreidingen van de havens in westelijke en zuidelijke richting. De uitwerking hiervan op het gevoelsleven en de mentaliteit van de bevolking rond Rotterdam is zo op het oog moeilijk vast te stellen. Wanneer men over de Van Brienoordbrug het eiland IJsselmonde oprijdt, ziet men vele kranen staan op de werven langs de rivieren. Voor je uit

17. *De vlaardingse klederdracht getekend. Midden 19de eeuw.*

18. Details van de vlaardingse klederdracht, getekend. Ca 1850.

vervuilen torenflats de horizon. Vooral in de late avond en nacht, wanneer er overal duizenden en duizenden lichten branden om je heen, kun je je op de Van Brienenoordbrug nauwelijks voorstellen dat het hier tot het eind van de dertiger jaren nog zo'n tamelijk besloten streek betrof. Op alle dorpen van IJsselmonde kwam klederdracht nog redelijk veel voor. Nu bestond die klederdracht hier weliswaar alleen nog maar uit een speciale bedekking van het hoofd van de boerenvrouwen, maar er was toch sprake van een levende dracht. Men droeg hier zowel door de week als op zondag de zogeheten krullenmuts, ook wel keuvel genoemd. De moderne tijd was wél zover doorgedrongen dat veel van de draagsters door de week in het werk in „der blote haar liepen”, voorzover ze geen gehaakte muts op het hoofd hadden in plaats van die ingewikkelde krullenmuts. De overige kleding van zowel de mannen als de vrouwen had zich toen al jaren aangepast aan de stadsmode. Tenminste dat vonden de dragers en draagsters er zélf van. Dat zij door het áfleggen van de echte oude streekkostuums er juist veel boeriger op waren geworden, dat beseften zij meestal niet. Immers ook buitenstaanders vonden de sombere donkere jurken van de boerenvrouwen, die zij bij hun streekeigen hoofdtooi droegen juist boerig. Inderdaad was de in onbruik geraakte dracht, een lang schootjak, dat gedragen werd tot op de wijde rokken die tot de enkels reikten, met hierover een prachtig lang vallend schort, in heel wat méér harmonie met de witte kanttooi op het hoofd.

Merkwaardigerwijs was dit oude kostuum van de zuidhollandse eilanden opgebouwd uit dezelfde elementen als de vlaardingse dracht, ze toonde een heel grote overeenkomst! Slechts de hoofdtooi, die bestond uit een oorijzer, gouden mutsspelden, oorbellen en krulbellen aan de gouden krullen van het oorijzer, en uiteraard de mutsen zelf, was streek- en plaatsgebonden. Er was echter één groot verschil tussen de drachten op de zuidhollandse eilanden en de dracht van Vlaardingen. In Vlaardingen, samen met Vlaadingerambacht, waren maar liefst zeven verschillende soorten klederdracht te onderscheiden, op de eilanden maar één. Alle vrouwen dáár, of ze nu landarbeidersvrouw waren of rijke boerin, droegen één en hetzelfde soort oorijzer en een muts van gelijk model en afmeting. Zelfs de vrouwen van ambachtslieden en middenstandsvrouwen waren in kleding één met de dorpsgemeenschap en droegen voorzover ze niet „in burger gingen”, wat meer uitzondering dan regel was, de keuvelmuts met gouden krullen en sierspelden. Al was er natuurlijk wel verschil in de gebruikte materialen voor kleding en mutsen. Iedere ingewijde kon meteen aan de breedte van de

kant die verwerkt was aan de mutsen, zien met wie je te doen had. Aan de pronk van gouden sieraden die de betere stand zich veroorloofde, en de dikte van de gouddraad die verwerkt was aan de krullen (nog afgezien van het aantal windingen), kon men duidelijk de stand afmeten van de draagsters. Maar het totale beeld van het kostuum en de wijze van dragen waren voor iedereen gelijk. In Vlaardingen was dit totaál anders! In het kleinstedelijke milieu daar kwamen de grotere sociale differentiatie en afstand ook in de kleding tot uiting.

In Vlaardingen werd de dracht van de eilanden dikwijls de overmaasse dracht genoemd. Zie afbeelding 14. Afgezien van modieuze ontwikkelingen binnen deze dracht zelf — een oude grootmoeder was natuurlijk niet hetzelfde gekleed als haar kleindochter toen deze nog in streekkostuum was gehuld — was er steeds eenheid. Die eenheid was er ook, zeker per dorp apart, in het dialect. Dit dialect week volkomen af van wat er in Rotterdam en verder benoorden de Maas gesproken werd. Daar komt bij dat men op de eilanden nogal rechtzinnig in de kerkelijke leer was. De meelevendheid met de kerk manifesteerde zich vooral in de kerkgang op zondag. Tussen haken: wij bedoelen hier de „algemene” nederlandse hervormde kerk, niet de gereformeerden, dat is een groep

19.
Vlaardingse oude
vrouw. Met witte
halsdoek binnen
uitgesneden jak,
volgens mode
achttiende eeuw.
Ca 1860.
Visserijmuseum Vlaar-
dingen.

apart. Voor de tweede wereldoorlog ging het overgrote deel van de eilandbewoners 's zondags naar de kerk. Velen voornamelijk naar de ochtenddienst en een deel, maar dat waren de zwaren, ook wel nog eens naar de middagdienst. Wanneer op zondagmorgen de klokken van de kerken op de eilanden luiden, gingen uiteraard orthodox-christelijken naar de kerk. Maar wat daar zo typerend was, velen die zichzelf als liberaal of socialist beschouwden, vrijzinnigen, gingen eveneens! De kerkgang was behalve een godsdienstig een sociáál gebeuren, dat letterlijk en figuurlijk middenin het dorpsleven stond. Kijk, en dit zou wel eens een heel belangrijke reden voor het voortbestaan van de klederdracht op de eilanden en elders geweest kunnen zijn. Te meer omdat juist met de zondagse kerkgang de mooiste kostuums en sieraden uit de kast kwamen en de kostbaarste kanten mutsen werden opgezet. Voor dat uur — vroeger duurden de diensten overigens wel veel langer ook — deed men al die moeite en werden al die grote uitgaven bij de stoffenwinkels, naaisters en juweliërs gedaan. Je wilde er bij horen en dat liet je zien door zo goed mogelijk, als bij je stand en je beurs paste, tevoorschijn te komen als lid van de hele gemeenschap in het huis des Heren. Ook is zeer belangrijk dat er in een streek met klederdracht een grote eenheid is wat betreft de economische structuur. Dat kan overwegend agrarisch zijn, of de visserij. Daarbij hoort eveneens dat de belangrijkste beroepen die er in zo'n gemeenschap uitgeoefend werden, te maken hadden met de toelevering en het onderhoud van dat boerenbedrijf of de visserij. Dat zijn beroepen als smid, hoefsmid, wagenmaker, molenaar, graan- en veehandelaar, jakkennaasters voor de klederdracht, mutsenopdoenster, boerenkleermaker enzovoort. Voor de visserij hebben we te maken met bij voorbeeld scheepswerven, kuiperijen, bedrijven voor de proviandering van vissersschepen en vishandel en -verwerking.

De belangrijkste voorwaarde voor instandhouding van een klederdracht is inderdaad dat de dragers zich werkelijk deel voelen van een lokale of regionale sociale gemeenschap in al zijn facetten. Daarbij moet men genegen zijn zich te onderwerpen aan wat zo treffend heet de sociale controle. Binnen al die overgeleverde zeden, gewoonten en gebruiken moet men zich dan veilig en geborgen voelen en dus min of meer prettig. Naar buiten uit zich dit gesloten-gemeenschapsgevoel doordat het overgrote deel van de huwelijken gesloten wordt binnen eigen kring. Was die kring, die gemeenschap te klein, dan bracht dit uiteraard gevaar van inteelt mee, met gevolgen voor lichaams- en geestkracht.

Samenvattend: het collectief besef tot een bepaalde gemeenschap te behoren — religieus en economisch ineen, totaal — werd naar buiten toe geuit in het dragen van een klederdracht. Wanneer die gemeenschap gevaar loopt te ontbinden door nauw contact met de buitenwereld, door infiltratie, kan dit de drang tot instandhouding van een klederdracht versterken. Mogelijk verklaart dit waarom de schéveningse klederdracht nog steeds bestaat. En tevens waarom die in geografisch geïsoleerde gebieden, als Ameland of Drente, zo vroeg verdween. Daar namelijk werd de eigenheid van de gemeenschap níet door nauw contact met andere werelden bedreigd: die eigenheid hóefde in dat geval niet nadrukkelijk te worden bevestigd door het dragen van afwijkende kleding. Die kon verdwijnen toen ze geen sociaal-symbolische functie meer had. Is een geografisch isolement geen voorwaarde tot voortbestaan van een klederdracht, een sociáál isolement kon dat wel degelijk zijn:

20. *Redersvrouw Vlaardingen. Met laag uitgesneden schootjak over een rok van andere stof en kleur. Grote witte halsdoek in het jak. Begin 19de eeuw.*

een bewust of onbewust gekozen sociaal isolement ter verdediging van het eigene van een gemeenschap, met als uitdrukkingsmiddel de klederdracht. Dit geldt voor Staphorst en natuurlijk heel duidelijk ook voor Scheveningen, zoals we zagen. Dan is er nog dit. Groepen die geestelijk en levensbeschouwelijk rechtzinnig zijn, evenwichtig en rotsvast in hun leerstellige schoenen staan, zelfs conservatief zijn op dat punt, kunnen het zich veroorloven anderszins zeer vooruitstrevend en modern te zijn zonder zichzelf te verliezen. Dit verklaart de hypermoderne woninginrichting in bij voorbeeld Urk, Arnhem en Volendam. Het bevestigt misschien ook waarom het op geestesgebied nogal behoudende Japan zichzelf blijft, ondanks het feit dat de Japanners zo gretig de moderne technologie hebben omhelsd en daarin nu vooroplopen.

DE VLAARDINGSE KLEDERDRACHTEN

Toen ons verzocht werd iets over de verdwenen dracht van Vlaardingen te schrijven, stemden we meteen in. Het werd namelijk wel tijd dat over dit stiefkind onder de nederlandse klederdrachten eens iets gepubliceerd zou worden! Ik schrijf hier iets: want met hetgeen nu eindelijk eens gepubliceerd wordt, pretenderen we echt niet dat de vlaardingse dracht volledig beschreven zou zijn. Het is een verhaal dat veel groter zou kunnen: als je tijd voor dieper onderzoek hebt en een gelegenheid om te publiceren. Je kunt tegenwoordig geen publikatie ter hand nemen over nederlandse streekdrachten of de schrijver beklaagt zich over het feit dat de dracht of drachten die hij beschrijft zo weinig aan bod komen. Of het nu over Noord-Brabant gaat of over Gelderland en Overijssel, overal buiten Holland leeft het gevoel dat men alleen aandacht heeft gehad voor de Randstad. En daar zit veel waars in. Wat dat aangaat, zou de stad Vlaardingen zich ook gediscrimineerd kunnen voelen, al is die plaats dan zo hollands als wat. In een boek over oude gebouwen vindt je zelden iets over de unieke kerktoeren van de oude hervormde kerk uit de achttiende eeuw. En zóveel achttiende-eeuwse kerktoeren heeft Nederland nu ook weer niet. Over het charmante oude raadhuis van Vlaardingen met zijn deftige hoge stoep zie je nooit een foto of beschrijving in welk standaardwerk dan ook over onze nederlandse cultuur. Nee, wat de meeste nederlanders dan nog van Vlaardingen weten, voor zover ze er iets van weten, is dat er vroeger veel haring vandaan kwam. Naar de vlaardingse klederdracht zult u tevergeefs in welk boek dan ook zoeken. Daarom noem ik de vlaardingse dracht dan ook het stiefkind onder de nederlandse

klederdrachten. Een foto van die dracht zoek je in de literatuur tevergeefs.

Voor ons onderzoek naar die vlaardingse dracht hadden we niet kunnen denken dat het zoveel opzienbarends op zou leveren als het deed. Namelijk dat de klederdracht van Vlaardingen uniek is, gezien tegen de achtergrond van alle andere nederlandse klederdrachten die er nog zijn of ooit waren, en wel door de volgende zaken. Vlaardingen is de enige stad in heel Nederland die een eigen streekdracht heeft bezeten. Zoals de vissersdracht zich vertoonde in deze plaats kwam deze in het land nergens voor. Ook de dracht van de redersvrouwen en de daarvan weer afwijkende dracht van de betere burgerij waren in die zin uniek. De hoofdtooi werd nergens anders in die uitvoering en vorm gezien. Alle drie genoemde sociale klassen hadden hun eigen dracht die je zou kunnen betitelen als een vlaardingse dracht. Maar dan zijn we er nog niet! Vlaardingen was omgeven door een landelijke gemeente die zeer geconcentreerd was op deze stad: Vlaardingerambacht. Voor allerlei aspecten van het leven was men daar aangewezen op het leven in Vlaardingen-stad. Dit gold met name ook voor het kerkelijke leven, want men ging naar de kerk in Vlaardingen, Vlaardingerambacht had geen

21.
*Voorname
vlaardingse
burgervrouw. Met een
„boot” van juwelen
aan de halsketting.
Begin 19de eeuw.*

kerken. Echter in het landelijke Ambacht kwamen nog eens vier verschillende drachten voor. Al met al kom je dus voor Vlaardingen en Vlaardingerambacht samen op zeven tamelijk verschillende klederdrachten binnen één leefgemeenschap. Dit is een absoluut record. Zeven soorten klederdrachten die naast en door elkaar werden gedragen!

Het kwam in Nederland wél meer voor dat er in een bepaalde plaats of een streek meer dan één soort klederdracht werd gedragen door de lokale bevolking. Meermalen verhuisde er een vrouw die een bepaalde klederdracht droeg, naar een streek die zijn eigen klederdracht bezat. Soms nam zo'n vrouw de dracht gewoon over, die hoorde bij de plaats waar zij zich door haar huwelijk of wat voor reden had gevestigd. Dit laatste gebeurde nogal eens tot het eind van de vorige eeuw. Dracht en streek hoorden bij elkaar. Toen deze band losser werd, kleepte een vrouw die zelf een kostuum van elders droeg, wél de kinderen die zij kreeg in de dracht van hun geboorteplaats of streek! Voorbeelden van beide mogelijkheden zijn ons meermalen ter ore gekomen. Waren er nu veel vrouwen van buiten de plaats dan kon je bij de kerkgang soms verscheidene vrouwen zien die hun eigen soort klederdracht droegen. Vooral op Walcheren en Zuid-Beveland kwam het dikwijls voor, en soms nog wel, dat je diverse soorten klederdracht zag in de dorpskerken op zondag. Door de week viel dit minder op. Het betrof hier steeds vrouwen die niet meer in hun geboorteplaats woonden, maar die het hun zo vertrouwde kostuum niet wilden afleggen.

In Vlaardingen waren alle hierboven genoemde varianten in grote verscheidenheid aanwezig. Afgezien van de import was dat een kwestie van sociale verschillen, die binnen de eenheid die de gemeenschap vormde, toch weer een differentiatie te zien gaven. De facetten van die differentiatie beschrijven we hierachter. In mindere mate dan in de stad Vlaardingen kwamen ook elders sociale verschillen in de klederdracht tot uiting. Zo waren er in de meeste Noordzeekustplaatsen al sinds jaar en dag, twee verschillende klederdrachten per oord. In Scheveningen had je een afzonderlijke dracht voor vrouwen van reders en die van vissers. Zie afbeelding 15. De oude vissersdracht kende een zilveren oorijzer met gouden kleine vierkante boeken (sierbladen), de redersdracht had een ijzer met ovale, grote boeken. Daarbij droegen de redersvrouwen een muts met ronde klappen (opgeslagen zijstukken van de muts) en de vissersvrouwen één met vierkante klappen. Het eind van de ontwikkeling was dat er tegenwoordig geen enkele redersvrouw meer is, die een gouden oorijzer draagt en dat

vissersvrouwen in klederdracht nog steeds een zilveren oorijzer dragen maar dan wel met..... gouden, ovale boeken eraan en een muts erover met ronde klappen; de vroegere redersdracht dus. Voor Katwijk geldt hetzelfde. Zie afbeelding 16. De redersvrouwen zijn er al lang niet meer in dracht. Zij droegen evenals de overige betere stand ter plaatse een gouden oorijzer met gouden boeken, die vierkant waren en rijk met filigrain versierd. Hun mutsen hadden naar achter afhangende stroken aan de bol. De vissersvrouwen droegen naar vorm dezelfde oorijzers; wél was dat ijzer van zilver, maar de boeken waren eveneens van rijk met filigrain bewerkt goud. De muts van een vissersvrouw had evenwel geen achterstrook en leek nog het meest op die van de scheveningse en vlaardingse vrouwen. Uiteraard waren er ook duidelijke verschillen in kwaliteit, grootte en kostbaarheid.

Ook in agrarische leefgemeenschappen kwam het voor dat er meer soorten klederdrachten naast elkaar gedragen werden. Soms hielden de soorten dracht generaties lang stand naast elkaar, maar ook wel kreeg men er na enkele tientallen jaren genoeg van en ging op een andere dracht over, met kleine of groter aanpassingen. Veel onderzoek is hiernaar nog niet verricht. De hoogste score in het aantal variaties in dracht in

22.
*Redersvrouw
Vlaardingen. Muts
met lange kap,
gedragen bij een
modejapon uit de tijd.
1834.*

één streek of dorp heeft tot nu toe het land van Axel in Zeeland geboekt met drie drachten: de gewone boerendracht, een ingewikkeld zeeuws kostuum met een smal zilveren oorijzer met gouden krullen; de burgerdrecht, een gewone of verboerste modejapon en eenzelfde oorijzer als de boerendracht, echter met een wijde, lange sluiermuts; de zogenaamde „Hernhütterdracht”, die minder rijk en uitbundig was dan de boerendracht en gedragen werd door vrouwen uit „de mindere stand”, niet door landarbeidersvrouwen, want die droegen een eenvoudiger vorm van de boerendracht. Een Hernhütter was eigenlijk een meisjesmuts, die gedragen werd door volwassen vrouwen. In zijn algemeenheid geldt voor de streek van Axel dat het totale beeld van de drie kledvarianten toch weer eenheid vertoonde. Treffend vinden wij de grote overeenkomst tussen de axelse en de vlaardingse drachten uit de achttiende eeuw.

DE OUDST BEKENDE DRACHTEN

Het stemt tot vreugde dat er nu eindelijk eens iets op papier staat over Vlaardingse klederdracht. Voor de fraaie afbeeldingen is een selectie gemaakt uit de rijke verzameling foto's van de vlaardingse archiefdienst. Ook de foto's van personen in niet-vlaardingse klederdrachten komen uit dit archief. Wat daar aan materiaal aanwezig is, wat betreft afbeeldingen van oude in onbruik geraakte klederdrachten, kan zonder overdrijving genoemd worden als zijnde in 's lands belang! De overige afbeeldingen, mutsen, sieraden en dergelijke zijn verzorgd door het Visserijmuseum in Vlaarding. De afgebeelde stukken bevinden zich aldaar, op de rouwhangers na, die zitten in een privécollectie. In genoemd museum zijn ook de klederdrachten tentoongesteld. Hetgeen daar het publiek getoond wordt, kan, hoe fraai ook, nooit het echte verdwenen beeld meer oproepen van de klederdracht. Hetzelfde geldt voor deze geschreven tekst, het blijft een papieren overbrenging. Om iets van klederdracht wérkelijk te begrijpen zou je die moeten zien dragen in de eigen omgeving uit die tijd. Voor Vlaarding kan dat de haven zijn. Daar hoort alles bij, de geluiden op de kade en op het water, de levendigheid door-de-weeks, de in- en uitvarende schepen, de wind, de geur van vis, taan en teer! Daartussen door bewogen zich dan de mensen in klederdracht. De vrouwen met hun heldere schootjakken, de frisse bonte schorten en de witte mutsen. De mannen in donkerder kleding, verlevendigd soms door wat rode baai. Een hoogtepunt bereikt welke klederdracht dan ook, bij de zondagse kerkgang. Zoals hiervoor werd

vermeld, blijft het bij de kerk betrokken zijn één der grootste voorwaarden om werkelijk op financieel gebied offers te brengen. Want slechts het mee willen doen met wat gangbaar was in een plaats, bracht de eenvoudige standen er toe al die pronk aan kostbare sieraden en mutsen ook aan te schaffen.

De meeste meisjes uit het vissersmilieu moesten zelf, het liefst vóór hun achttiende jaar, alles bij elkaar verdienen wat er zoal bij de klederdracht hoorde, inclusief het oorijzer en de overige sieraden. En dat ging, hoe raar het ook klinkt, van hun armoe! Wanneer een meisje van school kwam, was ze meestal twaalf jaar oud. Dan kon ze netten gaan boeten, aanvangssalaris twee cent per uur. Ieder jaar ging dat uurloon dan omhoog; daar moest je wel om vragen, want net als tevenwoordig werd het weleens vergeten door de bazen om opslag te geven. Een volslagen boetster verdiende „in de schuur” tien cent per uur, 's zomers op het land 12,5 cent per uur. Door de lange arbeidsdagen kwamen de boetsters dan aan enige guldens per

23.
*Mode eerste helft
19de eeuw. Jak en rok
reeds van dezelfde
stof vervaardigd.
Ca 1860.
Visserijmuseum
Vlaardingen.*

week. Dit zijn de lonen van vóór de eerste wereldoorlog, in de tijd dat jonge meisjes nog spaarden om zich in klederdracht te steken. De arbeidsomstandigheden in die boetschuren waren niet optimaal, er was geen kraan, geen kachel in de winter en géén WC. Beneden bij de kuipers moest men water halen en om het allernoodzakelijkste te doen, gebruikte men een emmer en trok men zich even terug in een hoekje. Die emmer werd leeggegooid in de haven. We moeten ons het leven uit die tijd niet al te romantisch voorstellen, hoe mooi de zilveren oorijzers 's zondags ook schitterden. 's Zomers op het land stond men soms dagen onder de brandende zon, of dagen lang weg te soppen op het vochtige land. Er waren wel andere beroepen voor een vrouw dan boetster, maar afgezien van de werkomstandigheden was het daar niet veel beter, zeker niet de beloning. Ook de jongens en mannen verdienden zeker geen vermogen op een kuiperij of werf en aan boord hing het af van de besomming wat een visserman thuis bracht. Wie méér dan tien gulden per week verdiende vóór 1914, het hele jaar door genomen, zat ver boven het vlaardingse modaal uit die tijd.

Dit alles neemt niet weg dat wie ooit in de gelegenheid is geweest om ergens binnen of buiten Nederland, waar nog veel klederdracht gedragen werd, de kerkgang mee te maken, dit een leven lang niet meer zal vergeten. Wie ooit zelf is mee opgegaan tussen statig op z'n zondags stappende mannen en ingetogen voortschrijdende vrouwen met hun deinende rokkenvracht, onder de uitnodigende blijde galm van de kerkklokken, weet dat om die sfeer te proeven, meer zintuigen nodig zijn dan alleen het gezichtsvermogen. Dan werkt klederdracht zo heel anders dan bij prachtig aangeklede levensgrote poppen in een museum. De zijden schorten wapperen op in de wind en opgewaaide stroken van een muts worden weer met een behendige armzwaai die ervaring verraaft, in fatsoen geduwd. Binnen in de kerk zelf, temidden van het overwegend zwart van de mannenkostuums, zaten de vrouwen dan des te feestelijker met al dat wit van de mutsen, met daaronder het goud en zilver van de oorijzers, die bij de geringste beweging van het hoofd flonkerden in het licht dat door de hoge ramen naar binnen viel. Ook de geur om je heen, van kleren die de hele week zorgvuldig opgeborgen zijn geweest, van zeepoeder en eau de cologne en in de rooms-katholieke kerk nog doortrokken met de geur van wierook, het hoort er allemaal bij. Dat is in een boek niet over te brengen. Geluiden ook niet. Wie ooit in een volle kerk op het platteland van Nederland in een traditionele streek door de gemeente een psalm in heeft horen zetten, ondersteund door zo'n prachtig oud orgel, of wie een stoet vrouwen met

prachtige kanten mutsen op het hoofd door het middenpad naar de communiebank zag schuifelen, terwijl op het oxaal hoog achter je het kerkkoor een werkelijk uit het hart komend Agnus Dei inzette, begrijpt dat de luister die er dan uit gaat van klederdracht, slechts in het echt ervaren kan worden.

Dankzij het feit dat in oude notariële boedelbeschrijvingen ook de daarbij aangetroffen kledingstukken opgesomd werden, kunnen we ons nu enigszins een beeld vormen van wat er vroeger alzo gedragen is. Bij ons onderzoek werd het duidelijk dat er rond 1700 al sprake moet zijn geweest van een eigen klederdracht in Vlaardingen. Dit vanwege specifieke kledingstukken en ook al het veelvuldig voorkomen van oorijzers in het eerste kwart van de achttiende eeuw. Gezien de tijd, konden de draagsters deze oorijzers niet meer bij de algemene mode van de stadse burgerij gebruikt hebben. Immers na het midden van de „gouden eeuw” heeft men in de stad het „hooftijsertgen” voorgoed vaarwel gezegd en bleef dit oorspronkelijk als een onzichtbare ondersteuning en versteviging van de mutstooi dienende element uit de algemene gangbare hollandse mode, een zeer eigen streekgebonden bestaan leiden. In de boedels vinden we ze dan

24.
*Vlaardingse
redersvrouw. Met
gouden oorijzer en
muts met lange kap.
Aan de krullen van
het ijzer bellen met
diamanten. Ca 1875.*

terug met de vermelding: een silver ijzer met gouwe stucken. Wat de mannenmode betreft zal men ook rond 1700 van een algemene burgerdracht, onbewust vaak, over zijn gegaan op wat men als klederdracht kon beschouwen. In 1731 is er nog een vermelding bij een boedel van: vier akers met goude haackjes; dat waren kleine kwastjes van ragfijn linnen garen, die aan de kragen werden gehangen in de zeventiende eeuw. Hier kan het evenwel nog zijn dat iemand ouderwets stads gekleed was in plaats van naar de lokale klederdrachtmode. In latere achttiende eeuwse boedels is dikwijls sprake van gouden knopen, zoals die tot op heden in de halsboorden worden gedragen door nederlandse mannen in klederdracht. Een dergelijke in het oog lopende sluiting van het hemd, kwam in de gewone mode van de achttiende eeuw niet voor.

Iets van die klederdracht uit de achttiende eeuw is nog doorgedragen door zeer behoudende mensen in de eerste helft van de negentiende eeuw. In het boek *Nederlandsche Kleederdragten* van Valentijn Bing en Jan Braet von Ueberfeldt treffen we twee bladzijden met afbeeldingen van vlaardingse klederdrachten aan (afbeelding 17 en 18). Op de als afbeeldingen 17 en 18 afgedrukte platen van *Nederlandsche Kleederdragten* (die verschenen is tussen 1849 en 1857, want dit werk verscheen in veertien afleveringen) zien we nog wat van die klederdrachten uit de achttiende eeuw. De vrouw linksonder draagt een achttiende eeuws schootjak, dat een diepe halsuitsnijding vertoont. In die halsuitsnijding heeft zij over een kroplap een witte halsdoek binnen het jak gevouwen. Een kroplap bestaat uit twee aan de hals uitgesneden lappen stof, die rug en borst bedekken. Op één schouder zijn ze aan elkaar genaaid en op de andere schouder sluiten ze met koperen haken en ogen. Van onder zit er meestal aan de ene lap een stel linten en aan de andere lap twee lussen. Men bevestigt dit kledingstuk door de linten door de lussen heen onder de borst vast te strikken. Op het beroemde schilderij van Jan Steen, van de Sinterklaasochtend is dit kledingstuk duidelijk afgebeeld bij het staande meisje. Het meisje is daar in tussenkleding gekleed, ze heeft haar eigenlijke mooie bovenkleding nog niet aangetrokken vanwege het vroege uur. De kleintjes zijn al vanwege de feestelijke stemming in vol ornaat, bij hun is dus dit stuk lingerie niet te zien: je weet immers nooit of Sint Nicolaas je niet vanuit een onzichtbaar plekje gade slaat. Het zou ondankbaar zijn om in half volledige morgendrucht al die prachtige geschenken van de goedheiligman in ontvangst te nemen. De bestudering van mode en klederdrachten is pas de laatste jaren echt goed op gang gekomen. Wanneer men vóór 1900 zich wat meer

verdiept had in de ontwikkeling van stads- en plattelandskleding, had de verworven kennis over kleding mede kunnen dienen ter determinering van schilderijen uit vroeger tijd en had dat schilderij van Steen nooit de foute benaming van Sint Nicolaasavond gekregen.

De mouwen van het jak op de prent in Kleederdragten zijn halflang, zij vallen net over de ellebogen. De coupe van dit jak is heel anders dan van de jakken ná 1850. Op afbeelding 19 zien we nog een vrouw zo'n witte achttiende eeuwse halsdoek binnen het aan de hals uitgesneden jak dragen. Als compensatie aan de moderne tijd (de foto zal uit de vroege zestiger jaren van de vorige eeuw zijn) heeft de draagster wel al een jak met lange mouwen. Bij deze vrouw is de stand van de gouden krullen nog heel laag op de wang. Er is eveneens duidelijk te zien dat de muts het haar zo goed als geheel bedekt. Op de afbeeldingen 20 en 21 valt er van het haar

25.
*Vlaardingse
redersvrouw. De
gouden krullen hoog
boven de ogen. Achter
de krullen zijn
zijnaalden ingestoken.
Eind 19de eeuw.*

helemaal niets te zien. De mutsen staan diep over het voorhoofd getrokken op het hoofd. Ook de stand van de mutsen is geheel anders. Met het natuurlijk verloop van de schedel mee, lopen ze schuin op naar het achterhoofd; ook op het portret van de notabele vrouw met de lange muts (afbeelding 22) is dit goed te zien. Waarschijnlijk is de ondermuts op het achterhoofd voorzien geweest van een soort opvulling, want anders konden de mutsen niet zo mooi deze kunstmatige schedelverlenging accentueren. De mode volgend werden de mutsen later eerst horizontaal gedragen en bij de scheveningse dracht in deze eeuw zelfs achterover in de nek, daar heeft de tendens nog verder doorgewerkt, omdat de dracht daar nog veel langer in ere is gehouden door de jongere generaties.

Op de beide portretten op de afbeeldingen 20 en 21 zien we dat de dracht zeer fleurig was en nog eens extra feestelijk werd door die grote witte halsdoek om de hals. Het oorijzer staat zeer laag aan de kaken, daardoor steken de krullen meer schuin naar voren. Dit is een nogal afwerende manier van dragen voor vrijlustige meisjes: het is onmogelijk om een vrouw met dergelijk laaggeplaatste krullen te zoenen. In het openbaar werd er door de landelijke bevolking van Nederland nooit gekust tot ver in deze eeuw. Uit de verhalen over andere klederdrachten in Nederland weten we dat bij avondlijke vrijages de meisjes hun oorijzers afzetten als zij haar minnaars ontvingen. Dan ging het allemaal wat gemakkelijker en liepen hun uitverkorenen geen kans zich bij het minnespel lichamelijk te bezeren. Was deze oude dracht dus niet handig, fleurig was zij zeker. Toen het later voor de vissersvrouwendracht zo typerende aan de negentiende eeuwse stadsmode ontleende jak in de mode kwam, hield men zich in de eerste tijd nog aan zeer bont materiaal. De „tante” op afbeelding 23 weet er nog aardig weg mee. De coupe van dit kostuum komt al overeen met die welke later zo typerend zou worden, zij het in veel donkerder uitvoering. Voor dat jak en de rok heeft deze dame op de zeer vroege foto (ca 1860), een algemeen verkrijgbare lichte stof genomen, die ook voor de japonnen van de stadse dames gebruikt werd. Merkwaardig is het dat bij al gebloemde stof er een zondagse schort gedragen werd van zwarte zijde. Ook bij de dracht met de witte halsdoeken werden deze donkere schorten al gedragen. De mouwen worden op de foto aan de pols met een manchet gesloten, hetgeen verderop in de negentiende eeuw steeds minder gebruikelijk werd, toen vielen de lange mouwen vanonder gewoon recht.

Wanneer we resumerend ons een beeld voor willen stellen van de vlaardingse klederdrachten in de achttiende eeuw, dan is dat met één woord gezegd: bont. Alles was gebloemd of gekleurd, jakken, rokken en zelfs ondermutsen. Deze waren van gebloemd sits, of een andere gebloemde stof. Zelfs de zondagse schorten, schortekleeden genoemd in de achttiende eeuw, pasten zich bij dit blijde kleurenfestijn aan. Er waren fris geruite en bonte gebloemde sitsen schorten, maar ook worden witte neteldoekse exemplaren vermeld. In combinatie met de grote witte halsdoek moet dit wel een zeer feestelijke dracht zijn geweest. Een dergelijke combinatie wordt tegenwoordig door de friezen nog steeds beschouwd als typerend van hun friese bodem. Bij gelegenheden vertonen veel Friezinnen zich nog in zo'n pak. Over de muts werd een zeer grote strooien hoed opgezet, die ook nog eens met liefst kostbare sits gevoerd werd. Zie voor het model figuur VIII uit Nederlandsche Kleederdragten, afbeelding 18.

26.
*Burgervrouw
Vlaardingen. IJzer en
muts zijn vlaardings,
kostuum naar
algemene mode uit de
tijd. Ca 1915.*

De mannendrachten waren hoewel soberder, toch veel kleurrijker dan wat men in de tweede helft van de negentiende eeuw droeg. Allereerst waren de kuitbroeken niet altijd diepzwart, maar bruiniger van kleur soms, en staken de benen in kousen die niet overwegend donker waren, maar soms ook helder blauw en voor feestelijke gelegenheden eventueel wit. De schoenen prijken met zilveren gespen, maar het meest opvallende kledingstuk bij de mannendracht uit de achttiende eeuw was de gebloemde of witte hemdrok bij de zondagse en de feestdracht. De jasjes, rokken genoemd, droeg men los openvallend over deze hemdrokken. Een hemdrok lijkt nog het meest op een modern overhemd: het sloot of met één heel lange rij knopen in het midden, maar ook vaak met een dubbele overslag. Daarbij zaten de knopen dan verder van elkaar verspreid. De hemdrokken bezaten geen kraag. Zij sloten onder langs de linnen halsboord van het onderhemd, dat aan de hals te zien bleef. De halsboord van het hemd stond enigszins op tegen de hals, daar werden twee knoopsgaten ingemaakt, soms rijk met borduurwerk versierd. Door die twee knoopsgaten ging als sluiting het reeds eerder genoemde paar gouden halsknopen, die door een ringetje met elkaar verbonden waren. Vanachter het boord stak men de knopen door de openingen naar voren, het ringetje bleef dan onzichtbaar aan de binnenzijde.

REDERSVROUWENDRACHT

In Nederlandsche Kleederdragten van Bing en Braet von Ueberfeldt wordt de redersdracht als volgt beschreven: „De vlaardingse en maassluisse dames, hoewel zich reeds geheel naar de fransche mode kledende, dragen echter nog, en wel allerbevalligst, de kap met lange afhangende strooken, van kostbare kant vervaardigd, en rijk met juwelen versierd, waarop zij, wanneer zij uitgaan, een hoed volgens den heerschenden smaak dragen. Het gouden hoofdijs is zwaar en breed, en eindigt op het midden der wang in eene naar buiten oplopende krul, die de plaats vervangt der token of boeken; onmiddellijk hierboven is eene juwelen speld ingestoken, en daarachter worden de gouden hoofdnaalden, die naar beneden breed en naar boven tot op de kruin smaller uitloopen, bevestigd. Aan de gouden krul wordt een hanger aangehaakt, bij de voorname klassen met diamanten bezet; terwijl enkele nog daarenboven eene breedte met juweelen rijk versierde naald dwars over het voorhoofd dragen. Ook de doekspeld of broche is meest van diamant en heeft de juwelen boot en gouden halsketting, welke door de burgerklasse

gedragen wordt, vervangen.” Op afbeelding 17 kunt u dit allemaal zien, de dame op de achtergrond is de dienstbode. Zij draagt de vlaardingse muts zonder de achterstroken en de krullen veel hoger dan de „juffrouw”, zoals de rijke en voorname vlaardingse dame tot ongeveer 1900 werd aangesproken. Wat daar qua stand onder kwam, dat was „vrouw die of die” of „buurvrouw die of die”. Was je goed met elkaar bevriend, dan werd met de voornaam aangesproken. Bing geeft op z’n prenten nooit duidelijk leeftijden aan. De jongere vlaardingse dames uit de hogere stand begonnen juist rond 1850 al de voorkeur te geven aan het helemaal weglaten

27.
Vlaardingse
vissersvrouw. Met
bellen van groot
formaat, in de tijd al
uit de mode. Ca 1880.

van de muts met het oorijzer, hoe „allerbevalligst” dat ook mocht staan. Van alle drachten is deze dracht dan ook het eerste uitgestorven. Rond 1900 was er nog maar een enkele zeer hoogbejaarde notabele vrouw in Vlaardingen die een „staartmus” droeg. In de volksmond werd de muts met afhangende stroken zo genoemd. De dienstbode draagt de gouden krullen al vrij hoog, voor die tijd zeer modern, zij is nog jong. De dame met de lange muts is waarschijnlijk een stuk ouder dan haar meid, zoals een dienstbode betiteld werd in die tijd. Zij volgt de mode met de lage stand van de krullen. Wel niet meer zó laag als op afbeelding 21. Deze dame is dan volgens Bing nogal ouderwets. Want zij draagt nog wel de juwelen boot aan de gouden halsketting vrij dicht onder de kin. Het was niet echt mooi al die diamanten en dat goud zo dicht onder elkaar. De bellen hangen praktisch op de witte halsdoek. Maar goed, het was mode in deftige vlaardingse kring in het begin van de negentiende eeuw om deze sieraden zo dicht op elkaar te dragen, dus men deed het, of het nu een mooi gezicht was of niet.

Nee, dan is de dame op de afbeelding 22 volgens onze huidige maatstaven heel wat eleganter gekleed. Cornelia de Zeeuw draagt op haar portret een blauwe japon en een rijke tooi aan diamanten. Nu moeten we ons van de diamanten die vroeger bij de klederdracht gedragen zijn, geen al te overdreven voorstelling maken. Zij waren echt niet allemaal blauwwit loepzuiver. Brillantslijpsel kwam bij streeksieraden niet voor, er werden altijd roosvormig geslepen stenen toegepast in een zetting van zilver. Dat rozenslijpsel neme men ook niet al te letterlijk, want ook schots en scheef geslepen stenen treffen we in sieraden uit die tijd aan. Men wilde zo weinig mogelijk wegslijpen van de gedolven stukken steen, zodat de diamanten zo groot mogelijk bleven. Als het zo uitkwam vielen ze ook wel amandelvormig uit. De ontwerpers van de juwelen pastten die dan logisch toe in het geheel. Het ging in die tijd meer om de decoratieve vormgeving van het sieraad zelf dan om het aantal loepzuivere karaat dat er in verwerkt was. De status die het eindresultaat letterlijk uitstraalde, dáár ging het om. Als het maar door veel verwerkte stukken diamant indruk maakte.

Wat betreft de voorhoofdsnaald in de beschrijving van Bing en Braet, op geen enkele afbeelding troffen we er een aan. Zo'n naald zal zeer incidenteel gedragen zijn. Bij de boerendrachten uit het Rijnland werden eveneens voorhoofdsnaalden gedragen, geheel van goud. In Vlaardingen zijn in de achttiende eeuw ook zilveren voorhoofdsnaalden gedragen. In een boedel uit 1737 wordt „een silvere haernaelde” vermeld. De

zijnaalden die achter de krullen bevestigd werden, treffen we later op foto's nog steeds aan. Zie afbeeldingen 24 en 25. Duidelijk is ook al weer de veranderde mode te zien op deze foto's wat aangaat de manier waarop de mutsen werden opgezet. Wanneer we de afbeeldingen van Cornelia de Zeeuw uit 1834, naast de voorname juffrouw bij Bing en Braet leggen, is er ook nog veel overeenkomst. Op de beide foto's uit het einde van de negentiende eeuw is te zien dat de krullen veel hoger gedragen worden en de muts meer naar achter wordt opgezet. Net als bij de vissersvrouwendracht komt er dan veel meer haar te zien. De stroken vallen niet meer over de schouders naar voren. De twee zijnaalden, die wel tot aan het uitsterven van de dracht op zon- en feestdagen bij de kap gedragen zijn, waren ongeveer 16 á 19 cm lang. Het gedeelte dat onder de muts zelf verdween, was onbewerkt. Op dat uiteinde zat een gaatje in de naald waar een lusje door ging en met een speld kon de naald dan vastgezet worden op de

28.
Vlaardingse
vissersvrouwendracht.
Met grote bellen aan
het ijzer. Ca 1875.

ondermuts. Het brede, zichtbaar gedragen deel van de naalden was rijk bewerkt met draadwerk, tussen deze versiering van filigrain waren plaatjes of ornamentjes verwerkt. De naalden uit de vroege negentiende eeuw waren strakker en minder hoogopgewerkt versierd dan de exemplaren die op het laatst in de mode waren. Op de japonnen droeg men een witte garnering rond de hals, dit werd een „opleggie” genoemd.

De mutsen

Het gemis aan een echte klederdracht wat lijfskleding aangaat, schijnt men gecompenseerd te hebben in de wel heel bijzondere mutsen, die bij deze dracht hoorden. Aan een smal achterbolletje van 10 cm breedte en 17 cm hoogte, met een rechte onderkant en een rond lopend bovenstuk, werd een pas gezet van ca 8 cm breedte. Langs de hele onderzijde, die 26 cm breed werd, kwam een schuif. Door die schuif gingen twee linten, daardoor kan men de ruimte verstellen. Men kon dit doen door aan de binnenkant middenonder de pas aan de linten te trekken. Bij het bevestigen van deze muts op het hoofd moest men de afhangende stroken omhoog slaan om erbij te kunnen. De vrouwen zetten daartoe hun hoofd horizontaal tegen de muur of deurpost, wanneer ze de muts gingen opzetten. De overvloedige lengte van de linten werd weggestopt onder het zwarte ondermutsje. Aan de schuif werd een strook tule gezet van 25 à 35 cm lengte; afgezien van de persoonlijke smaak en wat op een gegeven moment mode was, nam men ook wel eens een langere of kortere strook. Deze tulen strook was ruim gerimpeld aangezet en dusdanig in vorm geknipt dat hij aan de beide uiteinden met een bocht naar voren viel als hij aan de schuif vastgenaaid zat. Zowel aan de pas als langs de gehele tulen strook kwam een strook vaste kloskant te zitten of een minder kostbare kantsoort, bijvoorbeeld handgeborduurde naaldkant, en soms, voor door-de-weeks, ook wel eens machinale kant. De bij de mutsen toegepaste kloskanten waren nooit erg breed maar wel zeer fijn, dus erg kostbaar. De breedte varieerde van ongeveer 8 tot 10 cm. In de naar voren vallende bochten zette men de kant zeer ruim aan de tule, met kleine rimpels. Langs de hele onderkant van de strook werd de tule nogeens extra versierd met een open doorstopwerk, dikwijls nog met applicatie. In de hoeken bij de bocht, zaten aan weerszijden nogeens twee extra grote bloemmotieven op de tule verwerkt. De bol zelf, bestaande uit de achterbol en de pas, was eveneens van handgeborduurde tule vervaardigd. Het is merkwaardig dat sommige mutsen een ander motief kant vertonen aan de

vóórstrook langs de bol, dan wat verwerkt is langs de afhangende áchterstroken. Wel loopt de kant bij alle mutsen nooit geheel door langs de bol en áchterstroken. Ter hoogte van de schuif zijn de kanten aan beide zijden met een naad aan elkaar gezet. Vanaf de zelfkant van de kloskant aan de buitenzijde loopt daar evenwijdig met die naad een dikke vrijliggende draad naar de schuif. Waarschijnlijk had men dan houvast met het bevestigen van de muts. Er werden ook nog verticaal, gouden of met diamant versierde spelden in de muts gestoken. Voor dat men deze muts goed gezet had, kwam er dus heel wat kijken. Het was een buitengewoon ingewikkelde hoofdtooi met al dat goudwerk van hangers, naalden en spelden. Ook was zij buitengewoon kostbaar in aanschaf. Sommige mutsen kostten vijftig gulden en meer, in de tijd dat een dienstbode acht en twintig gulden per half jaar verdiende bij de juffrouw die zo'n muts droeg.

29. *Burgerpaar. De vrouw draagt bij algemene mode, met kapothoed, muts en ijzer uit Vlaardingen. Ca 1925.*

BURGERVROUWEN

Naast de dracht der redersvrouwen werd als tweede dracht een zogeheten „burgerdracht” in Vlaardingen gedragen. Deze dracht bestond uit een japon die aan de stadsmode ontleend werd en een oorijzer en muts zoals de vissersvrouwen droegen.

In meer plaatsen was het de gewoonte dat de burgerij, bestaande uit middenstanders en andere ondernemers een van de kleding der boeren of vissersbevolking afwijkend kostuum droeg. Er zijn verhoudingsgewijs nooit erg veel vrouwen in Vlaardingen geweest die deze dracht hebben gedragen (afbeelding 26). Over het algemeen kon men het zich bij deze categorie inwoners wat beter veroorloven om duurdere sieraden aan te schaffen dan bij de vissersbevolking. Op afbeelding 27 zien we dan ook duidelijk dat de vrouw zware krullen aan haar oorijzer heeft. Die hebben zelfs 5,5 winding, ook daar kon men een zekere welstand aan aflezen. Dat de vrouw geen grote bewerkte bellen aan de krullen draagt, hangt samen met de periode waarin zij zich heeft laten portretteren, zo rond 1915. Toen waren de grote fraaie bellen uit de mode, zoals afgebeeld zijn op de afbeeldingen 27 en 28. Wilde je mee doen, dan kocht je kleinere exemplaren.

Er waren ook wel vrouwen uit de burgerij die het zich konden permitteren om een gouden oorijzer te dragen. Meestal bezaten degenen die zich een gouden oorijzer konden veroorloven, daarnaast een zilver exemplaar. Het gouden werd dan gereserveerd voor speciale gelegenheden.

Toen het in Vlaardingen niet meer zo gebruikelijk was om een oorijzer op te zetten, gingen veel vissersvrouwen op de algemene burgermode over. Dat was een hele stap, want men moest tot de aanschaf van een geheel nieuwe garderobe overgaan. Bij de burgerdracht hoefde men slechts het ijzer af te zetten en een stadse hoed te kopen. Na de eerste wereldoorlog werd deze burgerdracht dan ook steeds zeldzamer in het vlaardingse straatbeeld, zeker de gouden ijzers zag men zelden meer. Af en toe gingen wat beter gesitueerde vissersvrouwen er toe over om het bij hun zilveren ijzer en vissersmuts behorende klederdrachtkostuum vaarwel te zeggen en voortaan een japon te gaan dragen bij hun oorijzermuts. Ze wilden dan ook wel eens juffrouw wezen. Het spreekt dat zo'n verandering in lokale kring nogal eens stof deed opwaaien. Hoe zo'n vlaardingse juffrouw er dan uit kon zien, bewijst afbeelding 29. Zelf vond men het maar wát deftig staan.

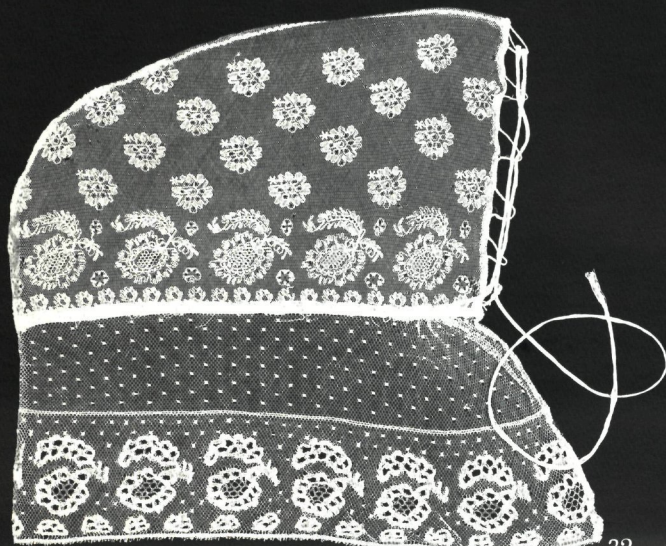
30

30.
Mopmuts. Voorstrook
van point de Paris
met Louis XVI
motieven. Bol van
handgeborduurde
batist. 18de eeuw.

31.
Muts. Voorstrook
handgeklost kant van
zeldzaam type,
bloemen vullen niet
de hele breedte van de
strook. Bol van
naaldkant 19de eeuw.

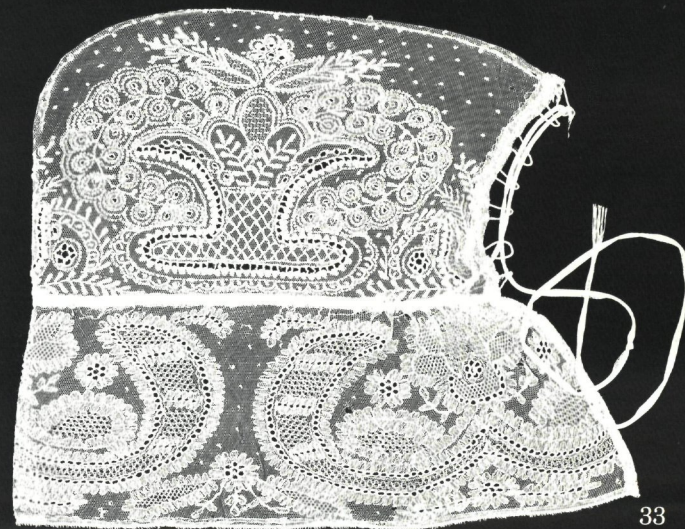

31

32

32.
Muts. Voorstrook van
algemeen gebruikt
point de Lille. Tussen
bol en kant een strook
stiptule. Ca. 1900.

33

33.
Muts. Bol en
voorstrook van
naaldkant in zeer
rijke techniek. 20ste
eeuw.

VISSERSVROUWEN

Op 24 november 1964 stierf vrouw Plokker, ruim 90 jaar oud. Daarmee was na 2,5 eeuw een einde gekomen aan een specifiek tot de stad Vlaardingen behorende klederdracht. Vrouw Plokker heeft tot haar dood toe de complete vissersvrouwendracht gedragen. Rond 1960 heb ik deze bijzondere vrouw ooit eens mogen ontmoeten. Gastvrij heeft ze mij toen ontvangen, naar de beste vlaardingse traditie.

De mutsen

De mutsen voor de zondag waren van zeer kostbare kloskant vervaardigd. Deze kanten werden ingevoerd uit België, zij kwamen uit de omgeving van Beveren. Daar werden zij door thuis werkende vrouwen geklost. In de achttiende eeuw waren de mutsen voorzien van een voorstrook in „poit de Paris”. Per maas werden daarbij twee paren klossen gebruikt, dus in totaal vier klossen. Naderhand ging men in de negentiende eeuw over tot de „point de Lille”, daarbij werd slechts één paar klossen per maas gebruikt, dus in totaal twee klossen. Voor het effect van deze technieken, zie de afbeeldingen 30, 31, 32 en 33. De kant die we aantreffen aan de kanten mutsen uit de collectie van het Visserijmuseum was van een zeer hoge kwaliteit: 30 klossen per cm was geen uitzondering: voor een strook kant van zo’n 10 cm breedte komt dat neer op 300 klossen. Dat is geen kleinigheid. Ondanks het feit dat de kantklosters uit België niet ruim betaald werden voor hun arbeid, waren dergelijke fijne kanten toch erg kostbaar vroeger. De gebruikte soorten „meterkant” (want zo werd de kloskant vroeger in België genoemd) zijn van een weinig voorkomende tekening. Klaarblijkelijk werd er vroeger met een speciaal op Vlaardingen gerichte kantsoort rekening gehouden. Veel mutsen uit vroeger tijd vertonen in de toegepaste kant een verdeling in bloemmotieven langs de buitenrand en zijn verder opgevuld met moesjes in zogenaamde „dutse slag”.

In de achttiende eeuw wordt er steeds gesproken van mopmutsen. Zij kwamen toen voor zowel van kant als van „langet”. De totale diepte van de mutsen bedroeg nooit meer dan zo’n 25 cm. Het bolletje, waarin midden achter een naad zit, nam daar 15 cm van in. De rijkste mutsen hebben dan een 10 cm brede kant. Bij eenvoudiger mutsen zijn de kanten smaller. Tussen de bol en de kant bevindt zich dan een strook „stiptule”. De achterbollen zijn in de achttiende eeuw van heel fijn batist, al of niet met hier en daar een eenvoudig motief

erop geborduurd. De gebloemde ondermutsen schemerden dan door dit dunne materiaal heen. Bij de negentiende eeuwse mutsen zijn de achterbollen in rijke ogenbedervende technieken geborduurd, velerlei technieken en patronen komen voor, te veel om hier op in te gaan. Voor de daarin geïnteresseerde lezers verwijzen wij voor wat dit betreft naar het boekje „Brabantse mutsen uit grootmoeders tijd” van Aug. van Breugel. Alle soorten klos- en naaldkant die hij behandelt kwamen bij de vlaardingse mutsen eveneens voor, behalve de „ijsgronde”. De gehele rijkdom aan variëteiten uit een grote provincie was ook aan te treffen bij de mutsen van vissersvrouwen in één stadje in Holland! Voor brede kloskant aan de muts, zie afbeelding 34. De mutsen werden verstevigd met een „karrekas”, die werd in de voorstrook genaaid (afbeelding 35). Zo’n karkas bestond uit dun koperdraad, dat omwikkeld was met fijn katoen; eerst was het blauw, later kwamen ook witte karkassen in de mode. De voorstrook van de muts bedroeg doorgaans een el, dat is ca 66 cm. In het midden zat dan een karkas van ca 45 cm lengte, dat bestond uit een stevige draad langs de rand van de muts met om de twee cm een soort lus met een diepte van 14 cm. Men bevestigde de muts op het hoofd door twee linten vast te

34.
Vlaardingse
vissersvrouw in daags
jak, met zondagse
muts van brede
kloskant. Ca 1920.

trekken welke door een rij trensjes gehaald werden die langs de gehele achterbol waren aangebracht. Het niet door het karkas verstevigde gedeelte van de voorstrook hing er in het midden van de negentiende eeuw min of meer slap bij. Later spelde men deze slippen op tegen de muts. Naast mutsen met een strook echte kloskant waren er ook goedkoper soorten. Af en toe zette men de bloempatronen van kloskant uit de voorstroken van versleten mutsen over op nieuwe stiptule.

De kanten mutsen werden opgezet over een zwart ondermutsje, dat bestond uit een bol en een pas. Met zwarte linten, die óf door trensjes gehaald konden worden óf door een schuif onder langs de bol, kon men deze muts op het hoofd bevestigen. De ondermutsen waren gevoerd met een lichtere katoenen streepstof. Of de antieke gebloemde witte ondermutsen uit de achttiende eeuw een speciale coupe hadden, is tot op heden niet bekend voor wat betreft Vlaardingen. De meeste draagsters wisten hun mutsen niet zelf, men liet dit doen door speciale mutsenwasters. Dikwijf naaiden die ook de nieuwe mutsen voor de vrouwen. De mutsen werden „opgedaan” met behulp van stijfjel.

De oorijzers

Voor de vorm van de oorijzers verwijzen we het liefst naar afbeelding 36. De ijzers werden in speciale dozen opgeborgen. De oudste ijzers waren in de achttiende eeuw voorzien van gouden of zilveren „stucken”. In de loop van die eeuw kwamen de gouden naar de top toelopende spiralen in de mode, die kortweg „gouden krullen” werden genoemd. Rijke mensen hadden een stevige draad goud voor die windingen, tevens namen zij dikwijls één slag meer in de windingen dan mensen die dit niet konden betalen. Nergens hebben we ooit zulk dun draad aangetroffen bij gouden krullen als in Vlaardingen. Men moest ergens op bezuinigen, wilde men de overige sieraden eveneens aan kunnen schaffen. In de negentiende eeuw hadden arme mensen ook wel eens krullen van koperdraad. In die tijd had ook niet iedereen een zilveren ijzer. Men kon een oorijzer van zilver met gouden krullen huren, wanneer men bij een gelegenheid ook wel eens mooi wilde zijn! De oude oorijzers waren in de beugel heel erg smal, later ontstond er meer een soort brede band (zie afbeelding 37). Rond 1875 was de leeftijd dat de jonge meisjes voor het eerst een ijzer opzetten veertien jaar: „Asze ze veertien jaar wazze, kregze ze der aaizer op”, werd ons eens in zangerig vlaardings meegedeeld door een zegsvrouw die behoorlijk op de hoogte was van alle aspecten van de vlaardingse klederdracht voor

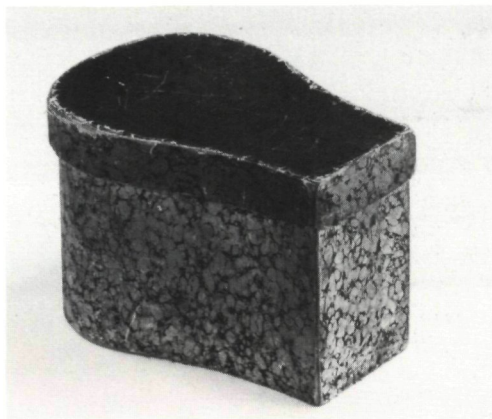
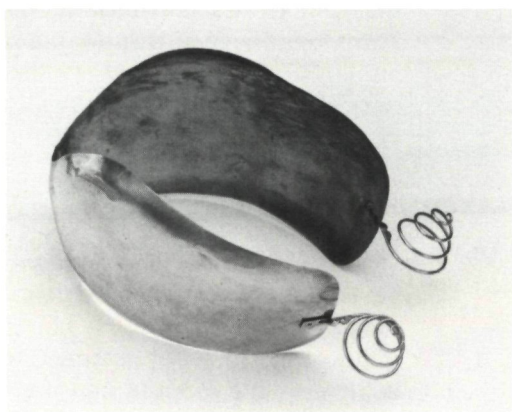
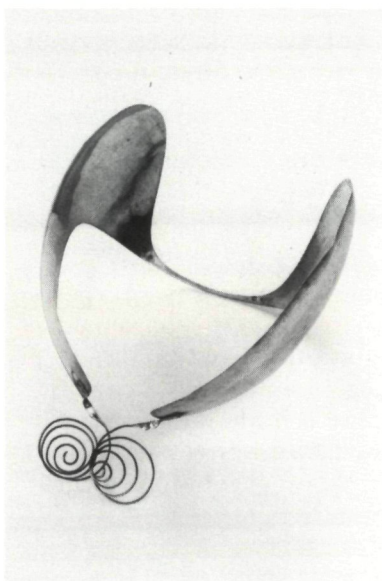
1900. In de negentiende eeuw werden de oorijzers veel meer dan later gebruikelijk was ook door de week gedragen. Rond 1900 kwam het zelfs nog voor dat een oude grootmoeder met haar oorijzer op een middag kwam naaien bij haar getrouwde dochter. Deze informatie kregen we van haar nu 86-jarige kleindochter. Voordat de gehaakte mutsen de kanten mutsen en oorijzers door de week geheel verdrongen, droeg men „voor netjes” de zondagse muts ook wel eens zonder het oorijzer. Zie de afbeeldingen 38, 39 en 40.

Gouden mutsspelden

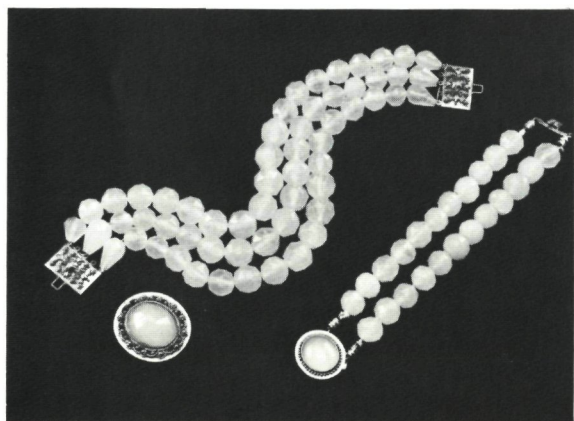
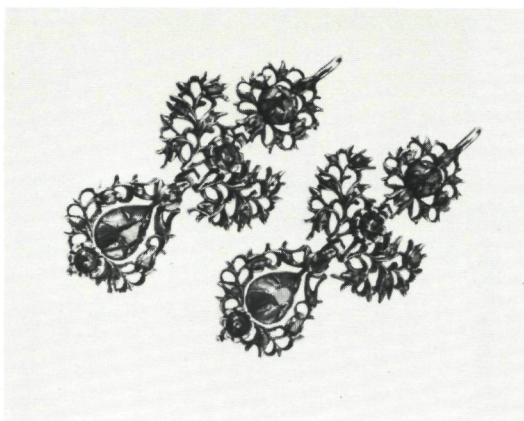
In de muts stak men verticaal een stel gouden spelden (zie afbeelding 40). In de achttiende eeuw kwamen de mutsspelden al voor. Zij worden in de boedelbeschrijvingen „paarlspelden” genoemd. Als zodanig doen zij nog steeds dienst bij de scheveningse mopmutsen. In de negentiende eeuw waren de mutsspelden geheel van goud en plat; een amandelvormig model kwam het meest voor, rijk met filigrain versierd. Dat men ze soms versierde met slingerende zogeheten „baardjes” vanonder, bewijst afbeelding 40.

35.
*Vlaardingse
vissersvrouw. Met
karkas in de muts.
Begin 20ste eeuw.*

36. Oorijzer eerste helft 19de eeuw; idem ca 1900; speciale oorijzerdoos 19de eeuw; gouden zijnaalden tweede helft 19de eeuw. Visserijmuseum Vlaardingen.

37. *Krulhangers, ook krulbellen genoemd; linksonder sieraden redersvrouwen dracht 19de eeuw. Visserijmuseum Vlaardingen.*

Krulbellen

Aan de gouden krullen hing men op zondagen bij de kerkgang de prachtige gouden hangers. De meeste hangers waren van boven voorzien van een rond oogje, men draaide ze langs de spiraal van de gouden krul naar beneden. In de achttiende eeuw, toen de gouden krullen in de mode kwamen, worden al vroeg bellen vermeld. Men noemde ze in die tijd dikwijls „hangpaarlen”. In het begin zullen deze hangpaarlen niet groot van afmeting zijn geweest, maar in de negentiende eeuw bereikten zij hun grootste vorm (zie de afbeeldingen 28 en 27). Dit soort uitvoeringen kwam in verhouding zeer veel voor, maar van uniformiteit wat de uitvoering van de bellen aangaat is in Vlaardingen geen sprake. Dit in tegenstelling tot veel andere drachten waar men bellen aan de gouden krullen draaide bij feestelijke gelegenheden. De bellen, die zo rond 1850 in de mode waren hadden de grootste afmeting, de vrouw op afbeelding 28 draagt het soort bellen, dat Bing en Braet ook afbeeldten, zij waren wel 10 à 11 cm lang en bestonden uit enige losse delen boven elkaar, welke steeds met een oogje aan elkaar verbonden waren. Voor andere soorten bellen welke gedragen werden bij de vissersvrouwenmuts verwijzen we naar de afbeeldingen. Men trof ze aan met granaten erin verwerkt, parels ook soms, maar voor zover bekend nooit met bloedkoralen. De prachtige bellen met granaten stenen erin, welke de vrouw op afbeelding 27 draagt, konden uitsluitend bij een granaten halsketting gedragen worden. Toen dit model in de mode was, droeg men eveneens nog erg veel bloedkoralen. Bij feestelijke gelegenheden heeft men het altijd deftiger gevonden granaten te dragen dan bloedkoralen. Tegen het einde van de negentiende eeuw werd het mode om veel kleinere bellen aan de krullen te gaan hangen dan voorheen. Er zijn vrouwen geweest, die uit vrees voor ouderwets versleten te worden, zich toen nieuwe kleinere bellen hebben aangeschaft. Een goed voorbeeld van de kleine bellen rond 1900 geeft afbeelding 41. Het is merkwaardig dat in menig gebied waar gepronkt werd met sieraden, de gewoonte bestond om ná je vijftigste jaar geen overdadige sieraden meer te dragen. Op Walcheren lieten de vrouwen in de negentiende eeuw hun krulbellen, daar „strikken” genaamd, in de kast op latere leeftijd. Een enkeling onttrok zich aan die sociale controle en droeg juist de hele week door de bengelende strikken aan de krullen. Maar zo’n type werd maar als een soort halve zot beschouwd door haar dorpsgenoten. In Vlaardingen keek niemand er zelfs de oudste vrouw op aan, wanneer zij op hoogbejaarde leeftijd nog bellen aan de krullen droeg op zonden feestdagen.

Halssloten met kralen

Zowel 's zondags als door-de-weeks droeg men meerrijige sloten met kralen om de hals. Wanneer men netjes aangekleed was hoorde dat er bij. In de achttiende eeuw wordt er gesproken van een „goud bootje” met kralen. Ook treffen we in de boedelbeschrijvingen aan: „een granaate ketting met een goud lusje” en „een bloetcorale kettingh met goud slot of boot”. In de negentiende eeuw waren tot 1860 vooral de bloedkoralen in de mode, later gaf men de voorkeur aan granaat. De sloten waren over het algemeen driedelig: een rond of ovaal middenstuk, dat voorzien was van twee haken en twee gebogen smalle zijstukjes die voorzien waren van een oog. Wat dat aangaat sloot de vlaardingse traditie meer bij het vasteland van Holland aan dan bij de zuidhollandse en zeeuwse eilanden. Dáár zat altijd één van de twee zijstukjes met oogjes verbonden aan het middenstuk. De sloten kwamen net als de bellen in allerlei soorten en uitvoeringen voor. Op foto's is de vorm goed te zien. Aan de grootte van de kralen en

38.
*Vlaardingse
vissersvrouw in
opknapdracht,
's middags. Met
karkasmuts zonder
oorijzer. Tegen 1900.*

de omvang van het slot kon een ingewijde meteen de status van de draagster zien. Hoe groter het slot hoe meer geldmiddelen de draagster ter beschikking had. Over het algemeen zijn de heel oude sloten erg plat, later werden zij hoger opgewerkt met filigrain en dergelijke. Bij het dragen was er niet altijd zóveel van te zien, omdat de jakken nogal hoge boorden bezaten en men tegen 1900 de sloten wat ruimer om de hals ging snoeren dan in de jaren ervoor (voor strakke kralen zie afbeelding 42).

Overige sieraden

Over de overige sieraden het volgende. Ringen hebben altijd toepassing gevonden in de vlaardingse dracht. In de achttiende eeuw vindt men al vermelding van: „wapenringen, hoepingen en ringen met steentjes”. De rijkere vrouwen namen in de achttiende eeuw naar de kerk een bijbel mee, die met zilver was beslagen, aan zilveren draagkettingen. Men kan dit nu na tweehonderd jaar nog steeds zien bij de zondagse kerkgang in Staphorst, daar is dit gebruik in de mode gebleven. Ook droeg men onder de schort een zilveren beugeltas aan een zilveren haak. In een boedel wordt „een silvere kettinghaek, een beslage messekokker en twee dito heftversierselen” vermeld. Dat was dus reisbestek, hetgeen goed te pas kwam op bruiloften en dergelijke. Je had dan je eigen bestek bij je. Lepels waren in die tijd vrij algemeen, maar bij een groot aantal gasten was het handig dat ieder zijn eigen mes en vork bij zich had. Wat al deze attributen betreft, op Zuid-Beveland en Walcheren waren dergelijke voorwerpen eveneens in de achttiende eeuw in de mode. Veel van al die kostbaarheden die boedelbeschrijvingen vermelden, zal lang niet iedere vissersvrouw hebben gehad. Wel liepen in de achttiende eeuw de burgerdracht en de vissersdracht veel meer door elkaar dan later het geval was. Ook zullen de armeren geen kasten vol kostbare sitsen jakken en damasten rokken hebben gehad! Wie het betalen kon, droeg en gebruikte ze echter, ook bij de vissersstand.

Jakken en rokken

In de achttiende eeuw droeg men nooit een jak, toen mantel genoemd, bij een rok van dezelfde stof. De mantels zijn dan van sits en dergelijke en werden met een ruimvallende schoot over de rokken gedragen. Men treft rokken aan van damast, blauw satijn, gestikt zijde (dit is doorgestikt over gewatteerde voering), zee groen, blauwe serge, rood laken en kalamink. In de negentiende eeuw werd door-de-weeks een blauw katoenen

jak gedragen, dat men meestal 's maandags schoon gewassen en gesteven aantrok en gedurende de rest van die week gebruikte. Er zat een weinig wit in die katoen. De oudste jakken vertonen kleine bloempatroontjes, later werden ze én veel donkerder én veel saaier bedrukt, met stippen en dergelijke. Men droeg deze jakken over een zwarte rok. Voor de zondag en gelegenheden kwam in het begin van de negentiende eeuw een jak en rok in de mode dat van dezelfde soort stof was genaaid. Rond 1850 was dat nog gebloemd (zie afbeelding 23), later kwamen effen stoffen. Wanneer er in de rok vijf banen stof in de rondte verwerkt zaten, nam men voor de schoot vier banen. De rokken zijn aan de onderzijde zeer breed, zo'n 330 cm. Van voren waren zij glad met twee splitten aan weerszijden van 30 cm hoogte. Van achteren en opzij

39.
*Vlaardingse
vissersvrouwen aan
de was. Met gehaakte
mutsen en donkere
sloven. Ca 1910.*

waren de rokken gerimpeld aan een band gezet. Tegen de slijtage werd onder langs de rand aan de binnenzijde een stuk voering genaaid van 40 cm breedte. De jakken werden gevoerd, lijf en mouwen; de schoot was niet gevoerd en mat ongeveer 65 cm, langere schoten kwamen ook wel eens voor (afbeelding 43). Een zeer geliefde kleur in de negentiende eeuw was bruin, maar men droeg eveneens donkerblauw, paarsblauw, blauwgrijs en donkergroen. Voor het naaien van zo'n ingewikkeld jak vroeg men rond 1910 60 cent. Het was echt vakwerk met die mooie plooiwalling vanuit de schouders.

Schorten

Bij elk kostuum hoorde een schort, ook bij de kerkgang, dan waren ze van zwarte zijde (afbeelding 44). Door-de-weeks droeg men bonte katoenen schorten als het werk gedaan was, zo'n schort werd een slofschort genoemd. Voor opknapdracht was een heel fijn blauw streepje erg gezocht, de fond was wit. De meeste schorten waren echter geruit. In het werk droeg men een sloof. Die was van blauwe wol vervaardigd en voorzien van een extra stel gatbanden. Deze zaten op enige afstand van de taille, vastgestrikt verhinderden zij dat de sloof tijdens het werk over de grond slierde. Bij het nettenboeten deed men een geheel wit schort voor. In de achttiende eeuw zaten de schorten niet aangerimpeld, maar op een schuif. Men noemde ze schortekleden. Zij waren van „dobbelsesteen”, wit linnen, ruitstoffen en dergelijke. Voor 's zondags droeg men toen wel een gekleurd zijden schort.

Hoeden

Zowel in de winter als in de zomer zette men rond 1900 bij de kerkgang en speciale gelegenheden een hoed over het oorijzer met de muts. Men noemde dit een kapothoed. De hoedjes werden versierd met veren, zijden lint en dergelijke, dit in navolging van de dameshoeden uit die tijd. Pas in de tweede helft van de negentiende eeuw kwam dit soort hoeden bij de vissersvrouwen in de mode. Bij de redersvrouwen worden ze reeds genoemd rond 1850. Met twee brede linten van 60 cm lengte die onder de kin vastgestrikt werden, waren ze op het hoofd bevestigd (afbeelding 43).

Wezendracht

Door de weesmeisjes in het hervormde weeshuis te Vlaardingen werden mutsen en oorijzers gedragen van hetzelfde model als bij de vissersvrouwen gebruikelijk waren.

Omdat er hierbij sprake was van een soort uniform die verplicht gesteld werd van hogerhand, kunnen we de wezenkleding niet onder klederdracht rekenen. Het gebruik van een klederdrachtkostuum was nooit ergens verplicht gesteld, men was vrij het al of niet te dragen.

Volledigheidshalve wordt het hier vermeld, omdat de vorm en uitvoering ontleend waren aan de klederdracht die ter plaatse gebruikelijk was (afbeelding 45).

Nachtgoed

In de tijd dat de klederdrachten nog volop gedragen werden, waren er bij de vlaardingers nog geen pyama's en dergelijke in de mode. Zowel man als vrouw ontdeden zich van zoveel mogelijk kleding en legden zich zo ter ruste. Wel zorgde men er voor óók in de nacht iets op het hoofd te hebben. Voor de vrouw was dit een min of meer streekeigen model slaapmuts. Men noemde zo'n muts in Vlaardingen een nachtmuts. Er bestonden twee soorten: de ene was van wit katoen gehaakt en de andere uit witte stof genaaid. Beide soorten sloten met lintjes die onder de kin vastgestrikt werden. Het minimum aantal kledingstukken dat een vrouw minstens aanhield voor de nacht was een onderrok en een hemd of lijfje. Daarover werd dikwijls een kort wit of bonten jakje aangetrokken, het „sjekkie”. Van een nachtjakje of 'n nachtijk sprak men ook wel eens, maar dat was toch niet zo'n echt vlaardingse benaming.

40.
*Vlaardingse vrouw
met door-de-weekse
gehaakte muts.
Ca 1900.
Visserijmuseum
Vlaardingen.*

Evenals bij de drachten van de vissersbevolking op Katwijk en Scheveningen was er in Vlaardingen ook een wijde schoudermantel in gebruik bij de vissersvrouwen. Dit kledingstuk dat in de winter gedragen werd, droeg de benaming „schoermantel”. Het was één der oudste elementen in de dracht, dat hier tot aan het uitsterven steeds in de mode is gebleven! Omstreeks 1940 werd de schoermantel nog steeds gedragen (afbeelding 46). In boedels van onder andere 1717 en 1737 worden schoermantels vermeld. Een boedel uit 1798 bevat er zelfs twee, waaronder „een zwarte geblomde schoermantel”. Wanneer in oude boedels kledingstukken vermeld worden, wordt er nooit gesproken over geblomde stof als het om onderdelen gaat, waarvan gevoeglijk aangenomen kon worden dat zij destijds vervaardigd waren van fleurig en bont materiaal. Aangezien er in dezelfde boedel uit 1798 eveneens een schoermantel vermeld wordt, zonder enige verdere toevoeging, mogen we aannemen dat de „zwart geblomde” voor de rouw zal zijn geweest. De schoermantels zoals die in de laatste periode van de dracht nog gedragen werden, bestonden uit een cirkelvormig geknpte lap stof, met een diameter van ongeveer 165 cm. De halsopening zat in het midden, daar was de stof op een boordje gezet. De split droegen men precies van voren en sloot daar met koperen haken en ogen onder de hals. Opstaande kragen, zoals er nog steeds op de schoudermantels van Scheveningen gedragen worden, met een fraaie lintversiering vanachter op de rug, kende men in Vlaardingen niet. Het bescheiden boordje, van ca 3 cm hoogte, liep geheel rond de hals. De garnering kon bestaan uit wat sierband en soms kraaltjes of knoopjes in een zwarte uitvoering.

Op het einde van de negentiende eeuw en voorzover men de schoermantel in deze eeuw nog droeg, waren alle mantels zwart. Men gebruikte nog wel een gekleurde voering, bij voorkeur rode baai. Soms waren de schoermantels ook wel met zwarte stof gevoerd en een enkele met groen laken. Dat laatste was het allerduurste en daarom het deftigste. Heel oude mantels waren met een rulle wollen stof gevoerd, die het best te beschrijven is als crème, aan de wat bruine kant. Zo'n schoudermantel heeft het nadeel dat de wind er onder slaat, zo warm zijn ze nu ook weer niet, omdat ze niet op het lichaam aansluiten en naar achteren trekken in de hals. Dat laatste komt door het zware gewicht van al die wijde plooiingen, de omtrek van de cirkelvormige mantel bedroeg ca 540 cm. Daarom deden veel vrouwen als het erg koud was en vooral

wanneer er een gemene wind stond, nog een zwart wollen dasje om de hals. Deze wollen doekjes werden op een speciale manier zó gebreid, dat wanneer men de doek dubbel nam, er een soort halsuitsnijding te zien was van een vlindervormig model, de punt viel dan rond naar beneden. Men droeg die punt dan meestal over de schoermantel heen, wat geen mooi gezicht was. In huis of aan de deur sloeg men zo'n doekje ook wel eens om, men spelde het vast met een knospeld, die met zwarte wol omwoeld was, op de borst. Bij minder strenge koude werden er ook wel wollen omslagdoeken gedragen, die bij verschillende boerendrachten voorkwamen. Men trof ze in die tijd ook wel aan in de steden bij de mindere stand, die zich geen dure wintermantel kon veroorloven. Deze omslagdoeken werden diagonaal dubbelgevouwen, zodat ze met de punt op de rug vielen. De laatste jaren toen men deze doeken nog droeg, waren ze overwegend nog van zwarte wol vervaardigd. Zij hadden een aan vier zijden ingeweven rand, met een eenvoudig motief, soms met zwarte chenille erin. Rondom waren ze voorzien van aangeweven wollen franjes. Kon men

41.
Vlaardingse
visseresvrouw. Met
kleine bellen aan het
ijzer, halsketting en
mutsspelden. Op het
traditionele jak een
garnering van
functieloze
sierknoopjes. Ca 1900.

bijvoorbeeld tegen de kilte van de avond zo'n omslagdoek het hele jaar door omslaan, de schoudermantels werden slechts gedragen van 1 november tot 1 mei. Het gebruik van dit kledingstuk viel dus onder de sociale controle, net als het stoken van de kachel in de woonkamers. Vóór en na een bepaalde datum werd men verondersteld geen kachel te stoken, ook al was het nog zo koud! Het bleek dat als het bijvoorbeeld vóór 1 november al koud was, men zoveel mogelijk in huis bleef wanneer men er niet écht uit behoefde.

Onderkleding

In de vorige eeuw droeg een vlaardingse vrouw die goed gekleed wilde zijn heel wat rokken over elkaar. Alleen de bovenste rok werd een rok genoemd, de rest „onderrokken”. Men droeg soms wel 5 à 7 stuks rokken over elkaar, inclusief de bovenrok. Veel onderrokken waren van baai, zowel blauwe als rode. Het is merkwaardig dat van al die honderden onderrokken, die er toch geweest moeten zijn, er niet één te achterhalen bleek voor het Visserijmuseum in Vlaardingen. In de collectie aldaar is geen rood of blauw exemplaar van vroeger aanwezig. Men heeft deze kleurige onderrokken óf afgedragen óf later zwart laten verven en er al of niet in tijden van stoffenschaarste een ander kledingstuk van gemaakt, of ze zijn met veel voortvarendheid van de hand gedaan aan de lorrenboer. Al die zware rokken werden gedragen vanaf de schouders. Daarom droeg men een mouwloos lijfje dat vanonder voorzien was van een wrong; daarop rustten de rokken, men noemde dat dikwijls een „staartje”. Toen men minder rokken ging dragen, werden die ook wel aan een haak opgehangen die aan het lijfje werd genaaid. Beide manieren van dragen hebben het voordeel dat men met een mooie rechte rug liep. De meeste plooiën van de rokken waren vanachter aangebracht, de zwaarte van al dat materiaal gaf de meeste vrouwen dan ook hun mooie rechte houding en „loop”. Tijdens het werk heeft de bevestiging op de rug tevens dat voordeel, dat na het gebukt staan er steeds niet gesjord hoeft te worden aan afgezakte kleding. Ná 1900 werd het steeds meer mode om slechts één of hooguit twee onderrokken te dragen. De bovenste onderrok, die meteen onder de bovenrok werd gedragen was dan over het algemeen van witte katoen, al of niet vanonder van een fraaie machinale kant of een tussenzetsel voorzien.

De onderbroek komt in de klederdracht van Nederland pas vrij laat in de mode. Nog in het begin van deze eeuw waren er op Walcheren vrouwen die uitsluitend rokken droegen. De linnen

of katoenen vrouwenhemden die daarbij gedragen werden, vielen ruimschoots over de heupen (hier het woord ruimschoots in letterlijke zin op te vatten). Toen in de loop van de negentiende eeuw de onderbroek als nieuw element werd toegevoegd aan de lingerie van de vlaardingse dames, bezat deze geen kruis. Onderbroeken werden genaaid van witte katoen of keper en waren voorzien van twee lange pijpen, die vanonder met bandjes dichtgestrikt konden worden. Zulke vrij omvangrijke onderbroeken werden dan ook wel spottend „een open rijtuigie” genoemd, of „een open kles” (van calèche, een soort rijtuig).

Als laatste bijzonderheid over de dameslingerie van vroeger nog dit. De onderkleding wordt haast nooit vermeld bij een klederdrachtbeschrijving, maar zonder een juiste foundation is het dragen van welke dracht dan ook niet mogelijk. Er waren

42.
Vlaardingse
visseresvrouw in een
kostuum naar de
mode van ca 1850.
Krullen nog laag op
de wang gedragen.
Kralen strak om de
hals. Derde kwart
19de eeuw.

ook onderbroeken, die met een klep sloten. Men maakte deze dan vast met een gewone knoop en een knoopsgat. Sommige vrouwen lieten weleens een speciaal beursje naaien op de onderbroek. Dat was een klein extra zakje, dat gesloten kon worden met een koordje dat door ringetjes ging. Zo'n veilig verborgen plekje om wat geld weg te bergen, noemde men „het onderbroekbeursje”. Het was te bereiken door één van de splitten van de rok. Normaal hing men een grotere zak onder de bovenrok aan twee banden die men om het middel vaststrikte. In deze zak werd de portemonnaie bewaard, (het beursje genoemd), de zakdoek, sleutels enz. In Vlaardingen heeft nog lang de mode bestaan om snuif te gebruiken. Het was van oorsprong een oude stadse mode geweest, die vooral in de achttiende eeuw in elegante kringen veel opgang gemaakt had. In binnen- en buitenlandse musea zijn zeer kostbare snuifdozen te zien uit die tijd, soms rijk versierd met diamanten en emaille inlegwerk. Tot in de twintigste eeuw is die oude gewoonte in Vlaardingen blijven bestaan. Zeker veel oudere Vlaardingers zullen zich „vrouw Halewijn” nog wel herinneren, zij dreef een winkeltje. Tot haar dood toe heeft zij een speciale snuifdoos gebruikt. Deze werd iedere keer weer vanonder haar schort, zij was in klederdracht, tevoorschijn gehaald uit haar roszak. Ook zilveren pepermuntdoosjes en eau-de-cologneflesjes met gouden of zilveren stoppen droegen de vrouwen mee onder haar bovenrok, wanneer zij uitgingen, in die meestal van keper vervaardigde bewaarplaats. In gezelschap presenteerde men elkaar kleine, nu niet meer gefabriceerde pepermuntjes, of ieder mocht uit het eau-de-cologneflesje een lekker geurtje op de zakdoek nemen. Snuiven deed men door één neusgat dicht te knijpen, de duim met wat snuif erop onder het andere neusgat te houden en dan te snuiven. Wie ooit in zijn leven vrouw Halewijn dat gebaar heeft zien maken, zal het nooit vergeten. Waarschijnlijk is zij één der laatsten geweest die de oude mode in het openbaar snuif te gebruiken in ons land in ere heeft gehouden.

ROOMSE VISSERSVROUWEN

In veel streken van ons land met een gemengde protestantse en RK bevolking waar klederdracht werd gedragen, leidde een en ander soms tot kostuums die van elkaar afweken en kenmerkend waren voor geloofsrichtingen. Soms weken zij weinig van elkaar af en moest je wel echt een ingewijde zijn om het op te merken. Het was bijvoorbeeld zichtbaar aan een uitbundiger en fleuriger versierde hoed bij de roomse dracht, wanneer de boerenvrouwen over hun witte zondagse mutsen

ook nog een hoed opzetten. Eveneens kwam het voor dat slechts één van de beide bevolkingsgroepen in streekdracht gekleed ging, terwijl de andere groep, uiteraard op een afstand, gewoon de burgermode uit de stad volgde. In het land van Cadzand staken de roomse vrouwen zich wel in het streekkostuum, maar droegen er niet de bijbehorende witte muts bij. Bij de regionale uitmonstering werd gewoon een hoed opgezet! Weliswaar had zo'n hoed wel een eigen cachet, dat weer kenmerkend was voor al die roomse vrouwen in de streek rond Cadzand. In de Langstraat in Noord-Brabant waren de protestantse vrouwen gewoon een vrij eenvoudig wit mutsje op het hoofd te zetten. Dat was naar streekeigen wijze opgemaakt

43. Vlaardingse vissersvrouw met kapothoed over de muts. Jak met lange schoot. Begin 20ste eeuw.

met plooitjes in de voorstrook en een smal achterstrookje langs de bol van de muts. De roomse vrouwen in de Langstraat droegen echter zeer rijkelijk met lint gedecoreerde mutsen. Hun mutsen sloten met een grote decoratieve strik onder de kin en van achter hingen over de rug ook nog eens twee grote linten af. Op Zuid-Beveland is er heden ten dage nog verschil te zien in de grote mutsen welke bij speciale gelegenheden en de kerkgang worden opgezet. Staat de protestantse bovenmuts wijduit rond het gelaat, de roomse bovenmuts valt hoekiger naar beneden met twee brede slippen op de schouders. De protestantse vorm van deze dracht is duidelijk te zien op afbeelding 47. Wat de grondvorm betreft, stamt deze muts rechtstreeks af van hetzelfde type hul uit de 17e eeuw waaruit zich de muts van de vissersvrouwen uit Vlaardingen heeft ontwikkeld. Het oorijzer heeft hier nog steeds de gouden „stucken” behouden, waarover in de vlaardingse boedelbeschrijvingen uit vroeger eeuwen gesproken wordt. De grote rechthoekige gouden platen worden op Zuid-Beveland „stikken” genoemd. Bij de roomse dracht zijn zij overwegend een stuk groter dan bij de protestanten, ook al weer zo'n onderscheid.

In tegenstelling tot de hier aangehaalde voorbeelden was er in Vlaardingen geen enkel onderscheid op te merken tussen de drachten van beide bevolkingsgroepen. Men kende voor roomsen en protestanten één en dezelfde soort oorijzer. Mutsen, overige sieraden en de kleding waren eveneens volkomen gelijk van vorm. Er bestond één streekeigen mode voor de gehele vissersbevolking. Bij grote gelijkvormigheid in kleding was het wel vaak zo dat in sommige streken de roomse vrouwen gewoon waren hun jak of japon op te sieren met een gouden kruis aan een halsketting. Zo'n glinsterend gouden kruis, dat soms nogal fors van afmeting was, viel op de vaak donkere streekdracht duidelijk op en was een indicatie voor de geloofsrichting. Bij ons onderzoek naar de vlaardingse klederdracht bleek dat er nooit gouden kruisen op de jakken van de vissersvrouwen in de mode zijn geweest als zij streekdracht droegen. Bij de roomse vrouwen is het wel eerder in onbruik geraakt om typisch vlaardingse kleren te dragen. Zelfs jonge meisjes die geboren waren rond 1865, zetten als zij de leeftijd van veertien jaar hadden bereikt al geen oorijzer meer op. Er zullen uitzonderingen geweest zijn. De ene familie was behoudender dan de andere. Navraag bij de nazaten van echt geboren en getogen vlaardingse RK vissersfamilies, maakte wel duidelijk dat het toch veel langer geleden was dat er in hun families klederdracht was gedragen dan in het doorsnee protestantse vissersmilieu.

Vanwege het feit dat bepaalde kledinggebruiken wel echt aan Vlaardingen gebonden waren, willen wij de lezer enige bijzonderheden niet onthouden. Veel vrouwen gingen ook door de week naar de mis. Er waren er zelfs die iedere morgen bij de mis van half acht in de kerk aan de Hoogstraat aanwezig waren. Daarbij zetten zij geen oorijzer en kanten muts op. Men ging gewoon met het katoenen gehaakte mutsje, dat eigenlijk tot de werkdracht behoorde. Bij de meeste roomse streekdrachten zette men wel een soort muts op die niet gerekend kon worden tot de werkkleding, soms zelfs wel een zondags model in een minder kostbare uitvoering. Hier niet, met uitzondering van een speciale gelegenheid. Dan werd door-

44. *Goed gesitueerd visserspaar. De vrouw met zijden zondagse schort „in de vouwen”. Na het dragen werd het schort in de vouwen opgeborgen met linten er omheen. Begin 20ste eeuw.*

de-weeks wel het ijzer, met de kanten muts uit de kast gehaald, bijvoorbeeld bij een plechtige gebeurtenis als „het doen van de kerkgang”. Dat is de eerste maal dat een vrouw ná haar kraambed weer naar de mis gaat. Daarbij verrichtte de priester, alleen samen met de vrouw, ceremoniën, zoals het branden van een gewijde kaars. Misdienaars kwamen er niet bij te pas en ook geen verdere kerkbezoekers. In Vlaardingen werden dan wél het oorijzer en de muts opgezet; aan het ijzer hingen geen gouden bellen. De zwarte zondagse schort werd niet voorgedaan, men volstond met een bonte daagse schort. Uiteraard koos men dan een zeer nieuw en zorgvuldig gestreken en gesteven exemplaar. Van de kerk zelf uit waren er geen richtlijnen wat een vrouw aan moest trekken bij een „kerkgang”. Vandaar dat het voor kon komen dat een brabantse boerenvrouw bij de eerste kerkgang gekleed was in de allerzwaarste rouw, met een zwarte falie om het hoofd geslagen, een een volendamse in haar bruidskostuum. Ook wat het ter communie gaan betreft bestonden zeer uiteenlopende regionale gebruiken. Er waren streken en dorpen, waar de vrouwen in de winter hun omslagdoeken en dergelijke achter lieten op hun zitplaatsen wanneer zij naar het altaar gingen om de hostie te ontvangen, dit ondanks de kou die er in de kerk heerste. In Vlaardingen hield men er de schoermantels altijd gewoon bij aan.

Op zon- en feestdagen droegen de RK vrouwen ook de kapothoedjes over muts en oorijzer heen. Qua opmaak was er hier beslist geen sprake van dat een roomse hoed fleuriger of zwieriger opgemaakt zou zijn, met lint en veren, dan de kapothoed van een protestantse buurvrouw. Natuurlijk zette de ene vrouw een fantasievoller creatie op het hoofd dan de andere, maar dat had in Vlaardingen niets met de geloofsrichting te maken. De verschillen ontstonden hier meer door de individuele eigen smaak en wat een draagster daarvoor kon en wilde betalen. Overigens kennen we wat dat aangaat geen enkele dracht in Nederland waarbij men zo’n grote marge had wat mogelijkheden betreft als in Vlaardingen, binnen de perken die een streekeigen mode toch altijd enigszins oplegt aan de dragers en draagsters. Bij de dracht van de vlaardingse vissersvrouwen op zondag was ongelooflijk veel variatie in de hoeden, de gouden bellen aan de krullen, de sloten met kralen, de gouden mutsspelden en ook in het soort materiaal dat men gebruikte voor de zondagse kleding. Door de week was er met de blauwe katoenen jakken en de bonte schorten een veel grotere beperking in stoffenkeuze. Merkwaardig is het dat de gehaakte katoenen mutsen in vergelijking met andere gebieden zo’n

grote eenvormigheid in patronen te zien gaven. Daar leefde men z'n fantasie nu echt niet in uit, zoals dat op het moment bijvoorbeeld wel gebeurt in Spakenburg. Je kon daarom nooit een vlaardingse vissersvrouw wanneer je haar in vol ornaat tegen kwam, inschatten naar haar geloofsrichting wanneer je afging op haar sieradenpronk en materiaalkeuze.

Er zijn verhoudingsgewijs nooit veel roomse inwoners in Vlaardingen geweest. Hun aantal bedroeg 1.445 bij de volkstelling van 1890, dat was iets meer dan elf procent van het totaal. Zij gingen sociaal gezien volkomen op in het maatschappelijk leven van deze vissersplaats. Roomse kinderen bezochten rustig een protestantse breischool in de Emmastraat, omdat je volgens moeder daar zo goed breien leerde. IJverig zongen ze daar de psalmen mee, volkomen opgenomen in de kring van protestantse breistertjes. Roomse vissers voeren als het zo uit kwam aan boord van een protestantse schipper. Uiteindelijk waren er maar twee roomse

45.
*Vlaardings meisje uit
het hervormde
weeshuis. Ca 1900.*

reders in Vlaardingen. Dezen hadden niet genoeg plaats voor iedereen die vanwege de geloofsrichting hun de voorkeur zou willen geven bij het aanmonsteren. Aan boord van de vlaardingse schepen werd vroeger enige malen per week een godsdienstoefening gehouden onder leiding van de schipper. De rooms-katholieke opvarenden luisterden mee naar de in hun kring destijds nog niet veel gelezen bijbelpassages. Zij zongen de psalmen en baden het Onze Vader in de protestantse bewoording, maar sloegen géén kruis bij dit gebed. Zo ver gingen de oecumenische gevoelens in die tijd nu ook weer niet dat de meerderheid dat aanvaardde. Plicht doen noemde de schipper het bidden. Aan de trage wijze van psalmen zingen die gebruikelijk was en die duidelijk afweek van de zangwijze in de RK kerk, wonden de roomse zeelui vanzelf.

Van heel oude mensen die we gesproken hebben hoorden we dat zij in hun schooltijd nooit iets hebben kunnen merken van welke vorm van discriminatie dan ook. In later tijd toen zij zelf getrouwd waren, werden hún kinderen wél gediscrimineerd vanwege het beleden geloof. „Die roomse papen magge nie mee doen” werd er geroepen door de knus onder elkaar spelende protestante kinderen. Omdat er in die tijd zo tussen 1918 en 1940 in geen geval sprake was van individuele discriminatie gaan we er hier even op in. Vóór die tijd hadden de Vlaardingers zich blijkbaar als één gemeenschap onder elkaar gevoeld. We kregen menig verhaal te horen hoe goed, vrijgevig en meelevend juist de protestante vissersbevolking was wanneer een arme roomse weduwe en haar gezin in moeilijkheden zaten. Op veel plaatsen in Nederland werd er erg naar gekeken of men bij een protestante of een roomse winkelier kocht. In Vlaardingen was dat, uitzonderingen daargelaten, geen gewoonte. Men leefde met elkaar mee onder het motto „leven en laten leven”.

We hebben in Vlaardingen niet te maken met een religieuze discriminatie die vanuit de Vlaardingers zelf voortkwam, maar uit een aaneenschakeling van actie en reactie die van buiten af binnensloop. Vooral na de eerste wereldoorlog kwam er een heel sterke krachtenbundeling binnen de eigen roomse kring, geleid en begeleid door de roomse geestelijkheid. Het begon ermee dat de Rooms-Katholieke Staatspartij sinds de verkiezingen van 1918 in een land, dat zichzelf eeuwen als protestant had beschouwd, de grootste politieke partij was. De roomsen sloten zich uitsluitend aan bij hun eigen roomse sport-, zang- en toneelverenigingen, zij werden lid van een roomse uitleenbibliotheek, vakbonden en dergelijke. Zij kregen

steeds meer eigen scholen, waarop door religieuzen het onderwijs verzorgd werd, men las eigen roomse dagbladen en periodieken. In 1925 werd als klap op de vuurpijl ook nog een speciale roomse omroep opgericht, de Katholieke Radio Omroep. Deze verkondigde het roomse geloof in de protestante huiskamer en dat was allemaal wel erg veel om te verwerken.

46. Vlaardingse vissersvrouwendracht. Kapothoed over muts, schoermantel om, zondags kostuum. Ca 1940.

De protestanten hadden het er moeilijk mee en uiteraard werd er over gesproken. De kinderen vingen dat op en zo uitte het zich op straat in een discriminatie bij het spel. Van kinderen die niet eens de oorzaak begrepen. Al sinds mensenheugenis is er in Vlaardingen geen sprake meer van een roomse kinderdracht. Wanneer de kinderen op de leeftijd waren dat zij de eerste communie deden, kregen zij voor die plichtigheid een witte jurk aan, als hun ouders tot de gegoede stand hoorden. De kinderen uit de mindere standen moesten het doen met een nieuwe, blauwe wollen jurk.

MANNEN

Wat een man in de achttiende eeuw zoal droeg, is reeds vermeld. Een mannenjasje werd een rok genoemd: een ober draagt tegenwoordig soms nog een rok. Wat een man allemaal in de kast had liggen, leert ons een boedelbeschrijving uit 1709: vier rocke so se sijn, vijftien hemden so out als nieuw, vier broeken so out als nieuw, twee hoede, vier hemtrocke so out als nieuw, vijff paar kousen soo out als nieuw, twee paar schoene, een paar muyle, een silver hefte mes, een paar silveren gespen, een paar gouden knopen (keelknopen). De aanhef bij deze lijst luidt: klederen, ciragie, gediend en behoort hebbende ten lijve als anders. Klederen waren kostbaar, alles moest met de hand in elkaar genaaid worden, nog afgezien van de broeken, die gevoerd werden met vrij dure linnen voering. Echt oude kleding vererfde aan anderen, zelfs tot in de hoogste kringen was dit gebruikelijk. Iets van die zuinigheid bleef tot in onze tijd nog op het platteland bewaard. Ten eerste ontzag men de kostbare kleding zoveel mogelijk, zij werd slechts met zon- en feestdagen gedragen. Geen wonder dat het voor onverslijtbaar gold, dat goeie pak van opa: hij leefde er niet echt in, het kwam af en toe uit de kast bij plechtige gelegenheden en na het dragen werd het zorgvuldig afgeborsteld. Op maandag had menige vrouw en dienstmeid het druk met het afborstelen van het zondagse mannengoed als er veel manvolk in huis was. De vrouwen verzorgden de kleren voor de mannen: zij legden alles klaar, inclusief de schone zondagse zakdoek, de gepoetste schoenen en de goeie hoed. „Wie verdient, wordt bediend”, zo luidde het devies. De echte oude mannendracht is reeds lang voor de

vrouwendracht verdween, in vergetelheid geraakt. Zeker de notabelen voelden er in de negentiende eeuw al gauw niet veel meer voor om nog langer klederdracht te dragen. Schoenen met zilveren gespen, korte broeken, hemdrokken en dergelijke raakten in onbruik. De hoge heren hadden geen zin om wanneer zij buiten Vlaardingen in het openbaar verschenen, dit te doen als domme boer in een klederdrachtenpakkie. Want zo lagen de gevoelens in die tijd wel!

Voor de volledigheid vermelden we hier nog iets over de mannendracht zoals die rond de eeuwwisseling nog gedragen werd. Een echte klederdracht kon je het niet noemen, al had het zeker hier en daar dat ondefinieerbare bijmaakje dat de echte burgerdracht uit de grote steden toen al volkomen miste.

47.
*Van Zuidbeveland
afkomstige
vissersvrouw, wonend
in Vlaardingen,
protestant. Ca 1900.*

's Zondags werd veel een lakens pak gedragen, het jasje was daarbij met smal band omgeboord langs revers en dergelijke. Zo'n kledingstuk, afgezet op die manier werd een jasje met een bandijzer genoemd. Het schijnt dat men de degelijke jassen van stof uit vroeger tijd na jaren dragen, ook nog wel eens keerde. Ter camouflage zette men dan als afwerking zo'n bandijzer over de oude gaten van de vroegere stiksels heen! Bij deze zondagse pakken van laken werd tot zelfs in deze eeuw nog wel een klebroek gedragen. Er waren lieden die naar de kerk nog lang een slipjas hebben gedragen, dat stond erg deftig en paste geheel in het vlaardingse patroon van laten zien bij welke stand je hoorde, of waartoe je graag gerekend wilde worden. Er waren ook lakense jassen met glimmende kragen. In de winter werd een zogeheten ruige jas gedragen over het lakense pak heen. Zo'n jas was van duffel en had een voering van blauwgeruite wol. Hij was voorzien van een fluwelen kraag.

Door de zeevissers werd als zij aan de wal waren, ook door de week, een jekker gedragen van hetzelfde materiaal. De jekkers vielen korter, maar waren wel van de blauwgeruite voering voorzien. Door de week droeg men lang het boezeroen of een trui. De truien waren gebreid van donkerblauwe wol. Door kuipers en dergelijke zijn nog lang buisjes gedragen: deze bezaten een dubbele overslag, ze werden ook wel een haringbuisje genoemd. De meeste waren van hetzelfde materiaal vervaardigd als de sloven, dat waren werkschorten van de vrouwen. Ze konden van zowel blauwe als zwarte wollen stof zijn. De kuipers droegen lange donkerblauwe wollen kousen met hoge boorden. Deze boorden vielen tot over de knie. Om hun middel droegen de kuipers een lang voorschoot. Daar werd een broek van zogenaamd engels leer bij gedragen, dat was een heel stijve stof met een geruwde binnenkant. De firma Van der Schaft in de Rijkestraat heeft deze stof nog lang verkocht.

Voor al op zee was heel veel ondergoed vroeger genaaid van rode baai. Er waren vuurrode hemden met een dubbele borst, dat was een overslag. Zelfs onderbroeken van baai waren in de negentiende eeuw gebruikelijk, zij sloten met banden onder de knie. Het ondergoed werd veelal genaaid door vrouwen die daarin gespecialiseerd waren. Zij verstelden eveneens later het goed. Een vrouw deelde daarover mede: „Het baaie goed dat versteld werd door sommige vrouwen, was niet altijd een even prettig werk, daar de vlooiën er soms een goede huisvesting in hadden gevonden”. Maar dat was niet typisch vlaardings. De omstandigheden waaronder de mannen op zee hun beroep

uitoefenden waren lang niet optimaal. Het logies voor de lagere bemanning bestond uit een ruimte van ca 3,6 bij 4 meter en een hoogte van 2. Daarin waren kooien aangebracht voor 12 mensen. In deze ruimte moesten die mensen ook nog hun kleren en verdere eigendommen kwijt, en er stond ook nog een fornuis, waarop gekookt en gebraden werd. Het sociale aspect van de klederdrachten wordt zelden ten tonele gebracht, ons heeft het altijd geboeid. Toen wij in 1968 aan een studie over Urk werkten, moesten wij vooral beloven dergelijke zaken niet te vermelden: „Datte ie dat der niet in skrieve. Ik wilde gien visserman trouwen. Na iedere vangst op zee opnieuw onder de vlooië as ze bij je esloape adden. Ik zie me zuster nog mit da boajen goed bij de kachel zitte. En moar vange, die vlooië en de neten. Ze gooide ze geweun in 't vuur". In Vlaardingen was dat niet anders. Menige vrouw rilde vroeger als ze in de kerkbank voor haar een luis over een zijden doek zag kruipen. Men wist niet beter, insecticiden waren nog niet uitgevonden. De erbarmelijke woon- en werkomstandigheden waren de grootste schuldigen.

Een echte visser droeg een visserspet, ook daar waren verschillende modellen in. Sommige waren voorzien van een glimmende klep (afbeelding 48). Typisch is dat het dragen van een baardje of bakkebaarden bij de mannelijke vlaardingse

48. Vlaardingse familie op zijn best. Vissers hielden in huis hun pet op. Ca 1900.

bevolking gebruikelijk was: in Zeeland was het hebben van snor en baard bij de boerenbevolking taboe. Oorringen waren zeer gebruikelijk bij de vissers. Al naar gelang hun draagkracht, hadden zij gouden of zilveren ringetjes in de oren. Wat dat aangaat niets nieuws onder de zon. Wie erg deftig wilde zijn, droeg een bolhoed: zo'n hoed werd in de volksmond gewoon 'n doppie genoemd (afbeelding 29). Wie wél gevaren had in het leven kocht een gouden horloge met ketting. Dat moest uiteraard den volke getoond worden en het prijkte dan ook op de buik. Een enkeling had aan de gouden ketting ook nog een klein boekje met een gouden omhulsel; daar zaten foto's in van familie en dierbaren. De mindere stand was al blij met een zilveren horloge met ketting en de armsten droegen een nikkel horloge of helemaal geen.

FEEST- EN GELEGENHEIDSKLEDING

Afgezien van bruiloften waren er vroeger niet veel feesten in Vlaardingen, of het moest buisjesdag zijn en de kermis. Buisjesdag dateert uit de tijd dat men met haringbuizen voer, buisjesdag was dus een voorloper van vlaggetjesdag. De kleding die men daarbij droeg was zo netjes mogelijk daags, al of niet met het ijzer op de kanten muts. Aan de krullen hingen dan geen bellen, die waren voor echt plechtige gelegenheden en de zondagse kerkgang. Kwamen de schepen terug van de visvangst, dan werd er wél een speciaal jak gedragen door de vissersvrouwen. Er bestond in Vlaardingen het gebruik dat er dan vanaf de toren van de Grote Kerk een bal buiten gehangen werd, met een diameter van ongeveer ruim één meter. Die bal bestond uit een geraamte van houten hoepen en was overtrokken met rood vlaggedoek. De bal werd bij het zichtbaar worden van een vlaardings visserschip op de Nieuwe Waterweg aan een steng gehesen op de zuidoostelijke hoek van de torenomloop. Dit gebruik is afgebeeld door Bing en Braet (afbeelding 17): echter, hoe weinig fouten die auteurs in de kleding maakten, de toren die zij afbeeldden was al meer dan een eeuw vervangen door een nieuwe, de huidige! Wanneer de bal gehesen werd, klonk het door geheel Vlaardingen: „Een bal op. Een bal op!” Iedereen was nieuwsgierig, want welk beroep men ook mocht uitoefenen met de visserij leefde de gehele gemeenschap mee. Wanneer schooljongens van de torenkijker (die op z'n vlaardings „bommeleswinder” genoemd werd, een verbastering van bodenbroodwinner) gehoord hadden welk schip het betrof, holden zij door Vlaardingen om het familieleden van de opvarenden te gaan vertellen. Zij ontvingen als zij het eerste waren met de tijding een voor ca

1900 vrij hoge beloning: bij de vrouw van een schipper 20 stuiver, bij die van een machinist 16 stuiver en bij de vrouw van een matroos 8 stuiver. De ceremonie herhaalde zich bij het uitvaren. Was het schip achter de horizon verdwenen op de Nieuwe Waterweg, dan vernam de schooljeugd van de bommeleswinder welk schip het was. Zij kwamen dan bij de thuis achtergebleven vrouwen aan de deur met de boodschap: „Vrouw, je man is op zee”, of „Vrouw, je man is buiten”. De torenkijker kon met zijn scherpe kijker zien van welke reder het schip was. Het gebruik is uit de tijd waarin er nog geen radiocommunicatie bestond.

Wanneer men niet op de hoogte is van de mens in en achter de klederdrachtkostuums en de zin van zijn gebruiken, blijven de bewaard gebleven kleren slechts stukken textiel, hoe mooi ze op zich ook mogen zijn. In veel streken van ons land en ook in de musea zal er nog heel wat sociale en religieuze achtergrondinformatie ingewonnen moeten worden en vastgelegd: anders zit ons nageslacht met kasten en laden vol onplaatsbare curiosa. Iedere streek had eigen gewoonten, de ongeschreven wetten van de traditie bepaalden wanneer en met welke gelegenheid er dit of dat gedragen moest worden.

49.
*Vlaardingse
vissersvrouw in
rouwdracht, met
zwarte rouwbellen
aan de krullen.
Ca 1900.*

Met het binnenlopen van een schip droeg een vlaardingse vissersvrouw als zij familie was van één der opvarenden, een „buitengaandertje”. Na gehoord te hebben dat hun echtgenoot in aantocht was, kleedden de betrokken vissersvrouwen zich vlug om. Mits zij niet in de rouw waren, haalden zij een lichtblauw katoenen jak uit de kast dat uitsluitend bij die gelegenheid gedragen werd. Een goede zwarte rok er bij aan, en een slofschort dat zo smal mogelijk aan de band van het schort gerimpeld zat voor, het glimmend gepoetste ijzer op, met een beste kanten muts er over heen, toog zij met de kinderen naar het Hoofd, waar de haven uitmondt in de Nieuwe Waterweg. Men droeg bij dit kostuum, dit buitengaandertje, de zondagse ketting, echter nooit de gouden bellen aan de krullen. Het moest een feestelijk gezicht geweest zijn, al die vrouwen bij elkaar aan het Hoofd die stonden te zwaaien naar de opvarenden van de loggers, met minstens twaalf opvarenden. Nog drukker was het wanneer er meer schepen tegelijk binnen vielen. Bij vijf schepen tegelijk kwam er een vlag op de toren.

In de vlaardingse dracht waren er in de negentiende eeuw geen aparte kledingstukken voor kerkelijke plechtigheden bekend; in andere streken had men die wel. Bij het avondmaal was men zo netjes mogelijk gekleed, met het goed en de sieraden die men gewend was 's zondags te dragen. Op 18-jarige leeftijd deed men belijdenis in de hervormde kerk. Ieder meisje had er voor gezorgd, als het maar eventjes mogelijk was, dat zij op die leeftijd in het bezit was van een gouden slot met kralen, een zilveren oorijzer met gouden krullen, gouden bellen en spelden. Voor de gelegenheid zélf stak men zich in het nieuw. Was men niet in de rouw dan bestond het kostuum in de vorige eeuw uit een gekleurd jak, een rok in een effen kleur en een zwarte zijden schort. Ditzelfde kostuum diende later ook wel als trouwkostuum, wanneer men het te begroterlijk vond om binnen een betrekkelijk korte tijd weer een nieuw kostbaar kostuum aan te schaffen. Men trouwde op vrij jeugdige leeftijd rond 1900, vóór in de twintig waren de bruiden meestal. Was men financieel wel in staat om bij het huwelijk zich geheel in 't nieuw te steken, dan bestond er voorkeur voor blauw. Het trouwschort was van zwarte zijde, over het algemeen van een ingeweven patroon dat kon bestaan uit balletjes, gevlamd moirée of strepen. Wilde men erg exclusief zijn, dan gebruikte men ook wel een zwarte zijden stof die geweven was in een combinatie van de twee bovengenoemde mogelijkheden.

Bij plechtige kerkelijke gebeurtenissen gaf men de voorkeur

aan granaten halskettingen, ook al in de tijd dat men nog in het bezit was van een extra bloedkoralen halsketting. Wie het enigszins kon doen, had een granaten én een bloedkoralen ketting. Armere mensen hadden slechts één slot met kralen, de granaten waren dan dikwijls nog van glas vervaardigd. De doopplechtigheid was de eerste gelegenheid waarbij een inwoner van Vlaardingen in het openbaar verscheen. Het was de gewoonte dat men een kind liet dopen zo gauw de moeder weer sterk genoeg was om naar de kerk te kunnen gaan. De jonggeborene werd onder een wit doopkleed de kerk binnengedragen, van het kind zelf was daarbij niets te zien. Zo'n kleed had nog het meest weg van een kleine witte spreid met franjes. Wie zo'n speciaal kleed niet kon bekostigen, leende het van een ander. De ouders hadden bij de doopplechtigheid meestal weer hun trouwkostuum aan. Wanneer men zich niet voor een overleden familielid in de rouw had moeten steken, zag de jonge moeder er dan echt feestelijk uit. Nadat de eigenlijke doop door de predikant verricht was werden de ouders met het kind door de gemeente staande toegezongen. Vroeger verhief men zich tijdens een protestantse eredienst zelden van zijn zitplaats. Ter ere van het feit dat het pasgeboren kind, hoe jong ook, bij deze plechtigheid een lid van de vlaardingse samenleving was geworden, ging men staan.

50.
*Rouwbellen. Collectie
Herman H. Roza
Amsterdam.*

ROUWDRACHT

Wanneer de torenkijker een schip met de vlag halfstok de Nieuwe Waterweg op zag varen, luidde zijn boodschap aan de familie van de opvarenden: „Vrouwen niet naar buiten”. Angstige spanning heerste dan in de gezinnen van alle opvarenden van de logger. Dan was Vlaardingen opeens een echte mannenmaatschappij. De zee had weer eens zijn prijs genomen. Er was iemand over boord geslagen óf een zieke visser was tijdens de reis overleden. Na de haven te zijn binnen gevaren nam de schipper eerst contact op met het kantoor van de rederij, thuis wachtten de vrouwen in angstige spanning af. Kwam de dominee, dan betekende dit de doodstijding. Nadat de dominee vertrokken was, werden de gordijnen neergelaten en de zonnerakken gesloten, ook bij veel burens links en rechts en aan de overkant van het straatje. Was het slachtoffer niet geborgen dan kon men hem uitsluitend nog herdenken tijdens de kerkdienst. Zoiets was in Vlaardingen een plechtige gebeurtenis. De grote hervormde kerk was dan werkelijk afgeladen. Een ieder die de familie goed kende, wilde met zijn aanwezigheid de nabestaanden doen blijken van zijn of haar medeleven. De gemeenschap was dan één en hecht verbonden, de dood op zee kon iedereen overkomen. Het kwam vroeger erg veel voor dat de nabestaanden ná de begrafenis van een familielid in de rouw gingen. Over het algemeen werd er in een vissersgemeenschap langer en zwaarder gerouwd dan onder de boerenbevolking van Nederland. Men leefde in een vissersplaats altijd onder een zekere druk van de dood. Niemand wist óf er niet iets zou gebeuren met de mannen op zee. Storm en slagzeeën kondigden zich niet van te voren aan. Wat de mannen betreft, bij hun veranderde er niet zó veel aan het kostuum, wanneer zij in de rouw moesten. Zij waren zeker op zondag toch al in het zwart gekleed. Zij die gewend waren op zondag en bij gelegenheden een hoge hoed te dragen, hadden nog wel eens een speciale hoge hoed voor de rouw: een hoed die minder glansde dan een gewone hoge zijkap, en met een lint om de bol van dof materiaal. Het is merkwaardig dat de sieraden die horen tot de klederdracht van mannen zelden weggelaten werden tijdens de rouw, of vervangen door eenvoudige exemplaren. Hier zal in Vlaardingen wel geen uitzondering op gemaakt zijn, het is ons tenminste niet bekend.

Vlaardingen was, wanneer er een logger met de vlag halfstok was binnengekomen, een echte mannenmaatschappij zoals we al zeiden. De vrouwen bleven thuis wanneer er iemand begraven werd. Tot in het begin van deze eeuw was het de

gewoonte dat er absoluut geen vrouwen mee naar het kerkhof gingen. De begraafplaats die toen buiten de stad zelf lag, werd nog lang kerkhof genoemd. De overledenen werden thuis opgebaard, ook in de kleine visserswoninkjes, waar men dikwijls slechts over één kamer de beschikking had. Op de dag van de begrafenis kwamen de familieleden en de burens die genodigd waren bijeen in het sterfhuys. Alle vrouwen waren daarbij in het diepste zwart gekleed, ook zij die verre familie waren. De kanten mutsen waren vervangen door effen witte exemplaren. Gouden bellen en spelden werden niet gedragen. Wel droegen de vrouwen om de hals een gouden of zilveren slot met daaraan zwarte kralen geregen. Nadat de dominee een korte plechtigheid geleid had, volgden de mannen alleen de kist naar de begraafplaats. Hoe lang deze oude gewoonte bij zeer behoudende vrouwen nog doorgewerkt heeft, weet de schrijver uit eigen ervaring. Zijn eigen grootmoeder, geboren in Vlaardingen in 1874, ging in 1959 niet mee naar de begraafplaats toen haar eigen man begraven werd. Hij zal de aanblik nooit vergeten hoe zij snikkend, samen met haar zuster thuis achter bleef toen de kist naar buiten werd gedragen.

51. Vlaardingse vrouwen in donkere rouwshorten. Visitedracht. Oorijzers zonder bellen. Ca 1900.

Zware rouw werd aangenomen over overleden echtgenoten, ouders en schoonouders, eigen kinderen en aangetrouwde kinderen. Over de duur van deze rouw hoort men nogal uiteenlopende periodes noemen. Anderhalf jaar schijnt wel het minste geweest te zijn, gevolgd door anderhalf jaar lichte rouw, aansluitend op de zware. Afhankelijk van de religieuze en levensbeschouwelijke instelling van de nabestaanden, duurde de rouw drie à vier jaar. Afgezien van het slot met rouwkralen droeg men verder geen gouden sieraden. Het zilveren oorijzer met de gouden krullen, werd in de rouw doorgedragen. Dit ijzer gold ondanks de schittering van het zilver en het goud van de krullen in de dracht nooit als sieraad. De meeste mensen die op leeftijd waren, hadden altijd al rouwkleren in voorraad. Toen de vlaardingse dracht nog door jongeren gedragen werd die nooit in de rouw waren geweest, gaf het in orde brengen van het rouwgoed heel wat werk. In de tijd die verliep tussen de sterfdag en de begrafenis zelf, liet men dan enige kleren alvast zwart verven. In allerijl moest men een rouwmuts laten naaien bij de speciale mutsenmaakster. Deze had het maar druk wanneer er veel vrouwen in één familie allemaal binnen een paar dagen schone gewassen en gesteven rouwmutsen nodig hadden.

Hoewel het bij de oude drachten in Vlaardingen, net als in Zeeland, de gewoonte was geweest functionele sieraden in de rouw door te dragen, vervingen sommige vrouwen hun gouden halssloten door speciale zilveren. Heel vroeger volstond men met het aanrijgen van zwarte kralen aan het slot. Zelfs wanneer men het zich kon veroorloven een speciaal rouwslot te dragen, was dit van goud geweest, al of niet voorzien van zwarte stenen. In de negentiende eeuw ging men het dragen van rouw echt cultiveren. Pas toen zijn veel rouwdrachten echt zwart en somber geworden. Men viel soms van de ene rouw in de andere; het is voorgekomen dat vrouwen soms zestien jaar achter elkaar in de rouw liepen. In de achttiende eeuw was de rouw, óók in de klederdracht wat speelser en wat lichter opgevat. De kleur diepbruin was ook rouwdracht. Voor rouwjakken werd dan soms een witte katoenen stof gebruikt, die bedrukt was met donkerbruine verfstoffen, op zo'n wijze dat er witte bloemboeketten uitgespaard bleven tussen het egale bruin. Voor een jong meisje waren de motieven groter en speelser dan voor een oude vrouw. Ook in de breedte van de zomen, die men in een rouwmuts legde, kon men de zwaarte van de rouw aflezen. Bij heel diepe rouw een heel brede zoom, bij het verlies van een verder in verwantschap verwijderd familielid nam men die zoom aanzienlijk smaller.

Iets van de speelsheid uit de achttiende eeuw is tot in deze eeuw blijven voortbestaan in de rouwdracht van de vissersvrouwen. In de rouw verving men de gouden bellen aan de krullen door effen zwarte (afbeeldingen 49 en 50). Ook kwam het wel voor dat men de rouwmutsen vastzette met spelden die voorzien waren van zwarte gefigureerde koppen. In de rouw kende men fasen. Op het laatst, toen de meeste vrouwen voor zover ze nog in klederdracht waren, toch al in het zwart liepen, was dat allemaal minder duidelijk geworden. Sommigen van hen bleven de rest van hun leven in de rouw, wanneer ze klap na klap te verwerken hadden gehad. Hooguit zetten zij de kanten muts nog eens op en droegen ze het gouden slot met de granaten kralen (afbeelding 51).

Door de week mochten bij zware rouw de blauw katoenen werkjakken niet gedragen worden. Er bestonden ook zwart katoenen gebloemde jakken met een weinig wit erin verwerkt: die waren bij de zware rouw evenmin toegestaan. Financieel bracht dat ook nogal bezwaren mee, want men moest dan effen zwarte wollen jakken dragen. Die waren veel duurder.

52.
Vlaardingse
burgervrouw in zware-
rouwdracht. Stadse
japon met garnering
van zwarte crêpe.
Begin 20ste eeuw.

Was een vrouw weduwe geworden dan kon zij geen aanspraak maken op pensioen of weduwengeld. Je hand ophouden was echter vroeger het ergste wat er bestond. De enige manier om het hoofd boven water te houden was werk zoeken als nettenboetster, werkster, wasvrouw, of thuis wat zien te verdienen met het naaien van jakken of mutsen op doen. Voor de zondag waren bij zware rouw de zijden schorten met ingeweven motieven niet toegestaan. Door de week droeg men geen lichte bonte schorten, maar donkergrijze met een zwart streepje erin. De kapothoedjes werden voor de rouw opgemaakt met zwarte crêpe of andere makkelijk te verwerken zwarte stof. Toen de blauwe karkassen nog in de mode waren, werden deze óók in de effen kamerdoekse rouwmutsen genaaid. Blauwe karkassen in witte rouwmutsen kwamen vroeger in veel streken in Nederland voor, het was soms de enige kléur in al dat wit en zwart van de rouwdrachten. In diep zwart ging men ook wel wanneer men rouwde over broers en zusters, zwagers en schoonzusters. De periode die men daarvoor aannam, was aanzienlijk korter.

Zoals vermeld werd de zware rouw gevolgd door de lichte. Deze kenmerkte zich voor Vlaardingse door de kleur grijs. Dit grijs moet men zien als donkergrijs, deze kleur komt niet zóveel voor bij nederlandse rouwdrachten. De daagse jakken hadden kleine ingeweven motiefjes van zwart. De zondagse jakken droeg men op een zwarte bovenrok en de oorijzermutsen waren vervaardigd van tule. De zondagse mutsen, voor zowel de zware als de lichte rouw, bestonden uit een achterbol en een voorstrook. De achterbol was met een zoom van ongeveer 4 cm breedte aan de voorstrook genaaid. De voorstrook zelf was zo'n 7 cm dubbel genomen, gerekend vanaf de voorrand van de muts. Hier tegenaan werden de karkassen genaaid. Dat gaf de stevigte aan de muts, want de tule is niet goed zwaar te stijven. Aangaande de duur van de lichte rouw kan men hetzelfde zeggen als over de zware rouw: hij kon korter en langer duren. Als afsluiting van een lange periode van zeer zware rouw, nam men toch op z'n minst één jaar en zes weken lichte rouw in acht. De lichte rouw werd door enkelen ook wel als een aparte zelfstandige rouw gedragen, los van de zware, over minder naaste familie.

Wie de vlaardingse muts droegen bij een burgerjapon, pasten bij hun rouw hun japonnen hierbij aan. Glimmende stoffen werden zoveel mogelijk vermeden en de garneringen waren zo sober mogelijk. Men verwerkte in de rouw wel eens zwarte crêpe in het bovenstuk van de japon (afbeelding 52).

DE DRACHTEN VAN VLAARDINGERAMBACHT

Rondom Vlaardingen lag vroeger het landelijk gebied Vlaardingerambacht uitgestrekt. Ondanks dat men daar agrarische beroepen uitoefende, was de bevolking toch geconcentreerd op het leven in Vlaardingen-stad. Zelfs het kerkelijke leven was gericht op Vlaardingen, want er waren geen kerken in Ambacht. Dit landelijke plattelands gebied vormde tot 1941 een eigen gemeente. Sindsdien valt het onder Vlaardingen.

In de tweede helft van de negentiende eeuw kon men hier vier klederdrachten onderscheiden. In dezelfde tijdsperiode werden deze drachten door vier verschillende bevolkingsgroepen naast elkaar gedragen. Er was hier, evenals in Vlaardingen, een indeling naar de sociale klassen. De indeling liep door de geloofsrichtingen heen. In Vlaardingen droeg uitsluitend de vissersbevolking een stréekeigen kostuum en bestonden andere drachten slechts uit een speciale hoofdtooi. Bij alle vier drachten op Vlaardingerambacht was er slechts sprake van een specifieke muts, de overige kleding was zoveel mogelijk

53.
*Zeer voorname
boerenvrouw uit
Vlaardingerambacht.
Met kostuum naar de
mode van vóór 1850.
Ca 1870.*

aangepast aan de mode van de grote stad. Vóór 1850 kende Ambacht wel de combinatie van een jak en rok met daarover heen een schort. Waarschijnlijk zal hierin een streekeigen inbreng geweest zijn, qua model en het gebruik van bepaalde stoffen (zie afbeelding 53). De dame moet wel van zeer voorname stand geweest zijn gezien haar kostbare ketting. Zij draagt een kostuum dat lijkt op de oude vissersdracht. Het soort bellen dat zij aan haar boeken gehaakt heeft, kwam eveneens voor bij de vlaardingse vissersdracht.

De door Vlaardingen beïnvloede dracht

Om te beginnen kende Vlaardingerambacht een dracht die sterk door Vlaardingen was beïnvloed. Van de vier drachten uit Ambacht was dit de enige die uitsluitend daar gedragen werd. De andere drie kwamen ook voor in het omringende landelijke gebied van Rijn- en Delfland. Omdat we hier niet te maken hebben met een besloten vissersgemeenschap, maar een boerenland dat open lag naar buiten, drongen hier makkelijker invloeden binnen uit de drachten van Rijn- en Delfland. De muts was ontleend aan de vissersdracht van Vlaardingen en net als daar voorzien van een ingenaaid karkas. Het oorijzer hoorde van oorsprong bij de oorijzerfamilie van Rijn- en Delfland. Bij een burgerjapon die op een afstand de algemene mode uit de stad volgde, werd voor kerkgang en speciale gelegenheden een oorijzer met daaroverheen een muts opgezet. Wanneer men echter pontificaal wilde zijn, kwam daar net als in Vlaardingen zelf ook nog eens een kapothoedje op te staan. Wat de muts zelf aangaat, verwijzen we naar de beschrijving van de vlaardingse vissersvrouwenmuts.

Over het haar, dat met een scheiding in twee partijen verdeeld was, kwam eerst een zwart ondermutsje. Daaroverheen zette men het ijzer op, dat nágenoeg gelijk van grootte en model was als het vlaardingse oorijzer. In plaats echter van gouden krullen zaten aan het ijzer rechthoekige gouden plaatjes, boeken genaamd. Deze boeken waren rijk gedecoreerd met een filigrainversiering, waartussen kleine geponste ornamentjes bevestigd waren. Het filigrain was enigszins mat en de ornamentjes waren glimmend gepolijst, een zeer fraaie combinatie. Er bestond een oneindige variatie in de soort versiering die de goudsmiden aanbrachten op die boeken. Een decoratie, waarbij een soort „hoorn des overvloeds” voorkwam, zag men echter dikwijls. Daar het niet mogelijk was om met feestelijke gelegenheden bellen met een oogje aan de boeken te drááien, waren de boeken middenonder voorzien van een

oogje. Aan dat oogje werden de bellen dan met een haakje bevestigd, overigens was er geen verschil met de soorten bellen uit de vissersdracht. Net als daar werd het mode om al maar kortere en kleinere bellen te gaan dragen tegen 1900. Men droeg in Ambacht ook de gouden sierspelden, verticaal naast de boeken in de muts gestoken. Vroeger waren er eveneens meerrijige sloten met kralen in de mode geweest, maar in Ambacht zijn die veel eerder uit de mode geraakt dan bij de vissersbevolking. Bij deze exclusief Vlaardingerambachtse dracht was het meest opvallend dat er een heel stuk van het oorijzer onbedekt bleef, wanneer men de muts eroverheen opgezet had (afbeelding 54). Daarmee volgde men de vissersmode uit Vlaardingen. Deze dracht werd ook door enige vrouwen die in Vlaardingen zelf woonden gedragen. Waarschijnlijk kwamen die uit Vlaardingerambacht. Wanneer men in de rouw was bleef men het ijzer met al dat fraaie goudwerk doordragen. De gouden bellen werden vervangen door zwarte hangers die in het oogje gehaakt konden worden. De kanten mutsen werden bij rouw vervangen door effen witte.

54.
Vrouw
Vlaardingerambacht.
Over een Rijnlands-
Delflands oorijzer een
vlaardingse muts.
Ca 1910.

De korte kap

Vervolgens kende Vlaardingerambacht de drachten die aansloten bij de kleding van Rijnland en Delfland.

Om te beginnen de dracht met de korte kap.

Het oorijzer was gelijk aan dat van de vorige dracht. Over het algemeen droeg men bij de korte kap meest gouden oorijzers, omdat het een dracht was van de rijkere boerenstanden. De sieraden die men gebruikte konden eveneens iets kostbaarder van uitvoering zijn en waren niet zozeer vlaardings, hoewel men wel aangewezen was op vlaardingse juweliers; die zullen zich aangepast hebben aan de voorkeur van hun clientèle. Er werden, veel meer dan bij de vlaardingse dracht gebruikelijk was, ook aan de oren kostbare gouden bellen gehangen.

Het wezenlijke verschil met de door de vissersdracht beïnvloede dracht, zat hem in de muts. Ten eerste bedekte de muts het oorijzer geheel en zag je het goud alleen schitteren door de pronk van rijke kant en tule heen. De muts sloot ook veel meer aan bij het gezicht en kwam bijna tot aan de ogen (afbeelding 55). Net als in Vlaardingen was men de oorijzers steeds meer achterover op het hoofd gaan zetten. De boeken, die oudtijds tot even boven de ogen hadden gestaan, waren tegen 1900 hoog naast het voorhoofd terecht gekomen (afbeeldingen 56 en 57). Wat grondvorm betreft bestond deze muts gewoon uit een bol en een kantstrook; de muts had geen karkas. De kantstrook was even lang als bij de vissersvrouwenmuts. De strook bij die laatste was steeds evenwijdig langs de bol genaaid. Bij de korte kap zat de kanten strook in het midden veel dichtër bij de bol dan aan de uiteinden. Bij brede kanten zette men twee driehoekige stukjes stiptule tussen de bol en kant, bij smallere kanten moest men de tussenstrook van tule zo knippen dat de aangezette kantstrook als het ware met twee punten naar voren stak. Dit effect werd nog versterkt omdat men het bovenste gedeelte van de voorstrook ná het stijven in het midden sterk rimpelde in zeer fijne plooitjes. Daarvoor gebruikte men vroeger een houten plooiblok. Zo'n plooiblok bestond uit een plankje waar evenwijdig aan elkaar groefjes in aan waren gebracht. De roller was eveneens van deze groefjes voorzien. Al rollend met de roller over het houten blok waarop de gesteven muts gelegd was, kreeg men dan het gewenste effect. Naderhand kwamen er ijzeren machines in de mode, die veel vlugger plooiden door te zwengelen. Deze machines, die merkwaardigerwijs soms made in USA zijn, hadden nog een voordeel. In de ijzeren roller kon men een te verhitten staafje plaatsen, zodat men tevens een soort strijkijzereffect bereikte. Op Urk worden

dergelijke machines tegenwoordig nog gebruikt om de hullen te plooiën. Omdat de muts door dat gerimpelde middenstuk veel nauwsluitender om het hoofd viel, hield men aan de uiteinden aan weerszijden een kanten slip over. Deze slip speldde men tegen het hoofd aan met een gewone speld. Vooral op afbeelding 55 is dit duidelijk te zien. Dit gaf een kenmerkend verschil met de vorige dracht, evenals het ontbreken van het karkas. Voor wat de kleding en de rouwgebruiken bij deze dracht met de korte kap aangaat, merkbare verschillen met de eerst beschreven dracht waren er niet. Beide drachten raakten ná 1900, veel sneller dan bij de vissersdracht het geval was, uit de mode. In de dertiger jaren kwamen zij nog slechts zeer sporadisch voor.

De lange kap

Ambacht kende voorts de dracht met de lange kap. Bij deze dracht was hetzelfde oorijzer in gebruik als bij die met de korte kap: gouden boeken aan het ijzer. Wie de lange kap droeg, ook wel staartmuts genoemd, bezat altijd een gouden oorijzer. Men

55.
Rijnlands-Delflandse
boerenvrouwendracht.
Muts met korte kap.
Hoge stand van de
boeken, voor de tijd
modern. Ca 1915.

kón deze fraaie muts met de afhangende stroken niet opzetten bij een zilveren oorijzer. Deze dracht was dan ook voorbehouden aan de allervoornaamste boerenstand. Merkwaardig is dat de meeste vrouwen die een lange kap droegen eveneens in het bezit waren van enige mutsen zonder achterstroken, de korte kap dus. Over het gouden ijzer droegen men afwisselende een korte en een lange kap. Welke families nu precies dit droegen en welke families dat, is zeer moeilijk na te gaan: de dracht is al zo'n twee, drie generaties terug gedragen. Alle sieraden die bij de lange kap hoorden, waren dermate kostbaar uitgevoerd dat deze dracht van boeren die van de rijke redersvrouwen naar de kroon kon steken. Evenals bij de redersvrouwendracht kwamen er sieraden voor die rijk bezet waren met diamanten. De japonnen die met feestelijke gelegenheden gedragen werden in combinatie met de lange kap, kunnen we rustig als negentiende-eeuwse haute couture beschouwen. Niets was de voorname rijke boerin te exclusief als zij er haar zinnen op gezet had. Het model van de mutsen was praktisch gelijk aan de lange mutsen van de redersvrouwen uit Vlaardingen. Men zou kunnen zeggen dat de boerinnen de voorkeur gaven aan een wat bredere kanten strook aan de muts en dat de redersvrouwen het meer in de kwaliteit van de stroken gezocht hebben. Ook het borduurwerk aan de bol en de tulestroken was dikwijls wat grover van opzet dan bij de redersdracht. De dracht met de lange kap is langer in de mode gebleven dan die der redersvrouwen. Langzamerhand ging men er toe over de afhangende stroken zoveel mogelijk op de rug te dragen (afbeelding 58).

Deze mutsen van de lange zowel als de korte kap werden gedragen in een heel groot gebied, dat zich noordelijk uitstreckte tot in Zandvoort toe en oostelijk tot voorbij Bodegraven. Er zullen zeker sterk aan dorp of regio gebonden verschillen hebben bestaan, al brengt men die hele dracht onder één noemer. Van de zogeheten dracht van Rijn- en Delfland is niet veel precies bekend. Merkwaardig is dat er altijd meer roomse vrouwen uitgedost waren met de lange kap dan protestantse boerinnen. Dit gold ook in gebieden waar de Rooms-Katholieken niet de meerderheid van de bevolking uitmaakten. In het hart van Holland is door de eeuwen heen een groot deel van de bevolking de moederkerk uit de middeleeuwen trouw gebleven (zie afbeelding 59). Of we hier met een zekere ingetogenheid van de protestanten te maken hebben weten we niet. Een feit is dat de doorsnee roomse boer niet rijker was dan zijn protestantse streekgenoot. Om nu de lange muts als een rooms-katholieke dracht te bestempelen en de korte als protestants zou niet juist zijn. Met zekerheid weten

we namelijk dat er verschillende gebieden waren in Rijnland en Delfland waar men met feestelijke gelegenheden de lange muts zag dragen door voorname protestantse boerinnen.

Droeg men de lange kap over het gouden oorijzer dan werden er twee zijnaalden ingestoken op een dusdanige wijze dat de brede uiteinden boven de boeken kwamen te liggen. Wat de sieraden betreft was dit het enige verschil met wat er behoorde bij een korte kap. Wat de uitvoering betreft, waanzinnig kostbaar zijn sommige sets sieraden die men op- en aandeed bij de lange kap. Wij verwijzen hiervoor naar de redersdracht. Aan de boeken kon men lange hangers met diamanten hangen, aan de oren een wat bescheidener stel oorhangers. Een roomse vrouw droeg daarbij aan een halsketting een kruis, rijkelijk bezet met diamanten, aan de vingers ringen met diamant en als ze erg van opschik hield, ook nog eens een diamanten takbroche op de halsboord van de japon. Voeg daarbij de gouden zijnaalden, die „gewoon” van rijk bewerkt goud bleven en de mutsspelden, dan is het duidelijk dat we hier werkelijk te maken hebben met één der rijkste drachten van Nederland, in alle betekenissen van het woord.

Bij rouw werden effen tule rouwmutsen gedragen.
Merkwaardig is dat het dan soms toegestaan was om

56.
*Boerenvrouwendracht
Vlaardingerambacht.
Met Rijnlands-
Delflands oorijzer.
Muts met korte kap.
Ca 1915.*

diamanten hangers aan de boeken te haken en de gouden zijnaalden in te steken bij een overigens wél bij de rouw aangepaste japon. De dame op afbeelding 60 draagt een rouwketting van zwarte kralen om de hals en in de oren eenvoudige zwarte oorbellen. De sociale controle liet dit kennelijk toe. Er is in Katwijk een portret van de weduwe van een reder en een scheepsbouwer uit ca 1850. De daar afgebeelde dame in de rouw draagt bij een effen witte staartmuts ook zijnaalden en hangers aan de boeken. Rijke boerinnen droegen in de winter wel een pelerine, uiteraard qua uitvoering passend bij hun overige kleding wanneer zij uitgingen. Evenals in Vlaardingen zelf kwamen er bij de kerkgang en speciale gelegenheden hoeden aan te pas. De afmetingen van deze hoeden waren over het algemeen groter dan die welke over de vissersvrouwenmuts werden opgezet. Zij hadden ook altijd een veel minder streekeigen vorm. Een vlaardings cachet kan in Vlaardingerambacht de kapothoedjes aldaar niet worden ontzegd. Bij ons onderzoek hoorden we dat toen de dracht al zo'n beetje op z'n eind ging lopen, de jonge boerinnen af en toe hun hoed wel droegen over hun „blote haar”, wanneer zij in de RK Kerk aan de Hoogstraat kwamen. Bij grote liturgische plechtigheden, zoals met Pasen en andere hoge feestdagen, gingen zij nog wel naar de kerk met oorijzer, muts en alle bijbehorende sieraden.

De gewone hul

Tot slot nog de vierde dracht die men kon aantreffen in Vlaardingerambacht, die met de gewone hollandse hul. Die benaming staat voor de beide betekenissen van het woord gewoon. Ten eerste was deze dracht inderdaad nogal eenvoudig in vergelijking met de lange kap. Bovendien kan het woord gewoon ook slaan op het model: aan de grondvorm was in de loop der tijd niet veel veranderd. Over een ondermuts werd een muts opgezet van het model als onder de dracht met de korte kap behandeld is. Er kwam geen oorijzer aan te pas en ook geen mutsspelden. Hooguit had men een stel gouden oorbellen in de oren, al of niet met een bijpassende broche op het jak of de japon (afbeelding 61). Op de foto komt duidelijk uit dat men de muts ongeveer op dezelfde manier droeg als de korte kap, namelijk met de punten van de kanten voorstrook tegen de bol teruggespleid. Dit was de dracht van de eenvoudige boerenarbeidersvrouwen. De enige variatie voor een vrouw uit de mindere stand was het kantpatroon, en de breedte van die kant bij de voorstrook. Alle pronkzucht, zoals bij de vissersdracht van Vlaardingen, ontbrak bij de boerenarbeidersvrouwen. Ook een eenvoudige midden-

standsvrouw of de vrouw van een kleine boer droeg soms deze muts. Dergelijke mutsen kwamen voor tot in de omgeving van Utrecht toe. Op het eind van de negentiende eeuw verdrong deze hollandse hul zelfs de cornetdracht in de Alblasserwaard. Daar werd deze eenvoudige muts ook gedragen door de allerrijkste zelfkazende boerenstand. Naar het noorden toe werd dit soort hullen, met streekeigen afwijkingen, gedragen tot Den Helder toe. De wereldberoemde hul van Volendam is een variant van de gewone hul. In Volendam heeft men de bol steeds hoger dan elders uit laten

57. *RK boerin uit Vlaardingerambacht. Rijnlands-Delflands ijzer. Korte kap. Begin 20ste eeuw.*

steken boven de voorstrook. De voorstrook zelf, die er in de negentiende eeuw nogal slap bij hing, want men spelde de strook in Volendam vroeger niet op, ontwikkelde zich tot de uitdagende wieken, die bij de volendamse hul tegenwoordig zo ver naar voren steken. Bekijkt men de muts uit Volendam in slappe ongesteven toestand, dan valt de grote overeenkomst met de vierde variant die als zelfstandige klederdracht in Vlaardingerambacht gedragen is, meteen op.

Wanneer de ene boerin in Vlaardingerambacht meer opgetuigd was met goud en kant dan de andere, dan hing dat afgezien van de maatschappelijke stand ook af van de godsdienstige overtuiging en de persoonlijke inslag, én de financiële draagkracht: je kon bij een bepaalde stand horen, vanwege je afkomst, maar zekerheid gaf het boerenbestaan niet altijd. Bij een lagere stand kon je in de loop der jaren veel geld verdiend hebben. Een boerenvrouw kon dan, binnen de beperking van de haar toegemeten stand, haar welvaart tot uitdrukking brengen in heel kostbare kanten aan de muts of rijk bewerkte exclusieve oorbellen. Zelfs op de eenvoudige hollandse hul, droeg men bij kerkgang en speciale gelegenheden een hoed. Het liefst een frans model natuurlijk, want men zat niet vast aan de speciale vorm van de kapothoedjes van Vlaardingen.

Vooraf bij de kerkgang was het een fascinerend spel van kijken en bekeken worden. Kritiek was er genoeg. Het boven je stand gekleed gaan werd door een genadeloze roddel van de diverse kletstantes dermate afdoende afkeurend gecorrigeerd, dat menig een zich er wel voor hoedde niet weer een te grote hoed op te zetten, of een te brede kostbare kant aan de muts te nemen. Wat kleding betreft beschikte men over een fotografisch geheugen. Alle zeven verschillende drachten, die er in de negentiende eeuw in Vlaardingen gedragen zijn, kwamen uit de onderschikking van rangen en standen voort. In zijn totaliteit voelde men zich lotsverbonden: dit blijkt onder meer uit het afwezig zijn in Vlaardingen van verschil in de roomse en de protestantse dracht van eenvoudige vissersvrouwen.

SLOT

Als er bij een klederdracht in een dorp of streek weinig of geen sieraden werden gedragen kon men er zich vanaf maken met de woorden: „ja, de grond was hier zo arm”, of „ze verdienden hier zo weinig vroeger”. Maar dat is geen juiste verklaring voor het ontbreken van die goud- en zilverpronk. Het lag ons inziens aan de aard van de mensen en speciale omstandigheden ter plaatse of er kostbare sieraden bij de dracht werden gedragen en niet aan de kwaliteit van de grond en de welstand. Een arme landarbeidersvrouw in Zeeland had meer en duurdere sieraden dan een eigenerfde boerin in Twente of de Achterhoek. Bezat een toch redelijk bemiddelde boerin in sommige zandstreken slechts een paar kleine gouden oor- of mutsbellen, met bijpassende zondagse broche, een landarbeidersvrouw op Walcheren was over het algemeen in het bezit van: een zilveren beugel met gouden krullen, dat was haar oorijzer; een gouden slot, hoe bescheiden ook van afmeting, met daaraan echte bloedkoralen, vijf toeren; een gouden slot met echte granaten alweer vijf toeren (dit werd

58.
*Vrouw
Vlaardingerambacht.
Lange muts, met
zijnaalden achter de
boeken gestoken.
Gouden oorijzer.
Ca 1920.*

gedragen voor best): als het kon een stel gouden mutsspelden, dat was echter niet algemeen; een stel strikken van goud, dat zijn hangers aan de gouden krullen; in veel gevallen echte parels die daar onder aanhingen.

59.
RK boerin
Vlaardingerambacht.
Boeken staan laag,
ouderwets. Het haar
op speciale manier
langs het voorhoofd.
Eind 19de eeuw.

Het al of niet de beschikking hebben over mooie kleren en dure sieraden hing voornamelijk af van de onderlinge sociale controle ter plaatse, en de sociale code van gebruiken. Streng rechtzinnig op godsdienstig terrein of niet, wanneer er een algemene zucht tot pronken heerst in een gebied met streekdracht, geld of geen geld, men pronkt. Voorbeelden hiervan zijn de rijke drachten van de vroeger toch zo arme vissersbevolkingen van Scheveningen en Katwijk-aan-Zee. En van de enige stad in Nederland die ooit een eigen klederdracht heeft gekend, namelijk Vlaardingen met zijn stijlvolle dracht die van groot-burgerlijke allure was!

Herman H. Roza.

BIJLAGE

Verantwoording, toelichting en dankwoord.

De documentatie bij ons artikel, dat eigenlijk te snel, dat is binnen een paar maanden tot stand moest komen, hebben wij geput uit: het bezit van de Gemeentelijke Archiefdienst van Vlaardingen; de collecties van het Visserijmuseum aldaar; verder uit mondelinge informatie van bewoners van het RK bejaardencentrum De Meerpaal te Vlaardingen en anderen. Wij noemen met name, in grote erkentelijkheid: Jan Anderson te Vlaardingen; de heer A. Basana uit Amsterdam; mevrouw E.M. van den Bosch te Dordrecht; wijlen mevrouw G. Lohmann-Smit uit Vlaardingen; de heer Th. J. Poelstra, gemeentearchivaris van Vlaardingen; mevrouw W. Singewald-Sluyter te Amsterdam, in klederdrachtkring bekend als „moeders”; de dames A. en M. Smit te Vlaardingen; de dames M. Struijs - Van Witsenburg en J.A. Struijs uit Vlaardingen; de heer M.A. Struijs van de Gemeentelijke

60.
*Rijke boerenvrouw
Vlaardingerambacht.
Ondanks de rouw met
diamanten hangers
aan de boeken en de
zijnaalden. Ca 1880.*

Archiefdienst van Vlaardingen; Janny Verboon van het Visserijmuseum te Vlaardingen; de heer P. de Zeeuw uit Dordrecht.

Zonder de kennis van de historische ontwikkeling van de stadsmode blijft streekdracht in Nederland alleen maar een soort folkloristisch doolhof. Daarom is de schrijver de heer J. Duyvetter, oud-medewerker van het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem, bijzonder erkentelijk voor het inzicht in de kostuumkundige achtergrond, dat deze hem sinds 1955 heeft bijgebracht

Wij raadpleegden de volgende literatuur:

Valentijn Bing en Jan Braet von Ueberfeldt. Nederlandsche kleederdrachten. Zutphen, herziene uitgaaf, 1978; J. de Bree.

Kostuum en sieraad in Zeeland. Lochem, 1967;

Aug. van Breugel. Brabantse mutsen uit grootmoeders tijd,

1975; J. Herbert en D.W. Woertman. Mutsen en streekdrachten in Gelderland en Overijssel. Nijmegen, 1977; A.G. Ligthart. De Vlaardingers en hun haringvisserij. Zaltbommel, 1966.

Van enkele termen geven wij hier de verklaring.

Applicatie: los stukje weefsel dat vastgenaaid werd op de te bewerken stof.

Boezeroen: overhemd zonder boord en met een knopensluiting aan de hals.

Cornetdracht: modemuts tweede helft achttiende eeuw, die rond 1800 bij veel streekdrachten in gebruik kwam, vooral in Gelderland en Overijssel, daar tegenwoordig knipmuts genoemd of iets dergelijks.

Falie: lange zwarte lap, aan de uiteinden al of niet met franjes, dubbelgevouwen over het hoofd gedragen en met één hand onder de kin bijgehouden; bij het dragen van een falie was de muts zo goed als niet meer te zien.

Kloskant: ook echte kant genoemd, kwam vooral uit België.

Langet: katoenen stof, die dusdanig is geweven dat hij dwars op de lengterichting een streppatroon vertoont; op Walcheren worden de bovenmutsen van volwassen vrouwen nog altijd van langet gemaakt.

Schuif: smal, langwerpige stukje stof, eigenlijk meer een zoompje, dat aan de uiteinden niet wordt dichtgestikt.

Sits: katoenen stof; via ingewikkelde procédé's werden er bloempatronen op aangebracht; de meeste sits werd via de Verenigde Oostindische Compagnie ingevoerd uit Voorindië en Perzië; toen men in Europa de fabricage ervan onder de knie kreeg, ging men schablonen gebruiken en kwam de sits per el te koop in plaats van in de vorm van doeken; deze achttiende-

eeuwse stofsoort wordt in de Marker en Spakenburgse klederdrachten nog gebruikt bij feest- en gelegenheidskleding.

61.
*Vrouw van
eenvoudige stand.
Rijnlands-Delflands.
Met hollandse hul.
Begin 20ste eeuw.*

Van enige afgebeelde personen zijn we op de hoogte wie het zijn en wanneer zij geleefd hebben. Wij hebben gemeend geen namen en geboortedata en dergelijke bij de geplaatste afbeeldingen te vermelden. De foto's zijn een illustratie bij de tekst. Af en toe wordt er in de tekst een hoogst enkele keer wel een naam van iemand genoemd: dan is zo'n persoon wel een bijzondere figuur geweest in de oude vlaardingse samenleving. Ons artikel is dus geen kijkboek geworden in de zin van: Kent u ze nog, de oude Vlaardingers? We zouden het echter zeer op prijs stellen als lezers ons willen helpen met afgebeelde personen te voorzien van naam en beroep, liefst met geboortedata en sterfdata er bij én, indien ze getrouwd waren, ook hun levenspartners. Daarvoor kan men zich in verbinding stellen met Janny Verboon van het Visserijmuseum in Vlaardingen, Westhavenkade 53, telefoon 010 - 34 87 22. Wij zijn ons ervan bewust in onze beschrijving lang niet volledig te zijn. Mochten lezers echter menen op de hoogte te zijn van bepaalde belangrijke aspecten van de verdwenen klederdrachten, die in deze bijdrage niet naar voren zijn gekomen, dan houden wij ons evenzeer aanbevolen voor opmerkingen. Tegenstrijdige informatie over de klederdracht is door ons herleid tot dat wat, gezien de algemene ontwikkeling bij elke willekeurige klederdracht, het meest aannemelijk leek. Ook op- of aanmerkingen in die zin, zijn welkom.

Tenzij anders wordt vermeld, komen alle afbeeldingen van de Gemeentelijke Archiefdienst van Vlaardingen.